

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

SEPTEMBER 1981 NUMMER 9

Indhold

Uwe Møller: Barn af mindretallet	257
Jørn Buch: Historie i folkeskolen	267
Ingrid Nielsen: Om skikke på Fjelstrupegnen	269
Poul Korse: Kildemateriale på af- og omveje	279
Peder Andersen af Nordborg udi Helvith	281
Sagt og Skrevet	282
Bogammeldelser	282
Grænselandsdagbog	286

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Studieafdelingens udgivelser:

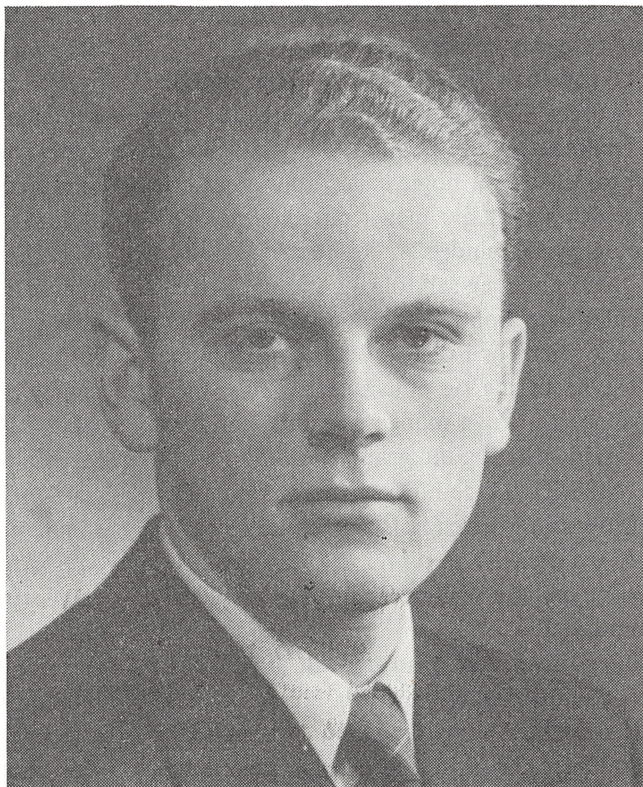
1. Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkrieg. Erinnerungen. 1966. 303 s. 15,00 kr.
2. H. V. Gregersen: Niels Heldvad 1564–1634. Ein Schleswiger der nordischen Renaissance – ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 1967. 272 s. ill. 10,00 kr.
3. Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen. Historiker aus dem schleswigschen Grenzland. (1840–1897). 1967. 160 s. ill. 10,00 kr.
4. Vores egne vindver. Ved Poul Kürstein. 1967. 192 s. ill. (Udsolgt)
5. Nørre og Sønder Gøs herred. Red. af Poul Kürstein. 1969. 250 s. ill. 15,00 kr.
6. Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. 1971. 121 s. 10,00 kr.
7. L. S. Ravn: Lærerne under sprogeskripterne 1851–1864. 1971. 295 s. ill. 20,00 kr.
8. Barn i Flensborg 1890–1920. Ved Poul Kürstein. 1972 og 1973. 343 s. ill. (Udsolgt)
9. Helmut Leckband: Krigsfangelazaretten i Tamanskajagaden. 1973 og 1974. 269 s. (Overtaget af Gyldendal).
10. Søren Ryge Petersen: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 1975. 132 s. 20,00 kr.
11. Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945–1954. 1975. 200 s. 30,00 kr.
12. Barn og ung i Flensborg 1920–1945. Red. af Lars Schubert og Johann Runge. 1977. 335 s. ill. 90,00 kr.
13. Paul Tappe: Det gamle Læk i billeder og tekst. 1977. 119 s. ill. 45,00 kr.
14. Egernførde bys historie. Red. af Harald Jørgensen, Frants Thygesen og O. M. Olesen. 1980. 291 s. ill. 130,00 kr.
15. Jane Bossen / Helge Krempin: Granit i Angel. 1980. 93 s. ill. – Bogen har sammen med 18 andre titler, valgt mellem 264 forslag, fået prædikatet »Godt Bogarbejde 1980« – 150,00 kr.
16. Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje Rige og det danske mindretal i Sydslesvig. 1933–39. ca. 368 + ca. 64 s. ill. 183,00 kr.
17. Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb. ca. 272 s. ill. 122,00 kr.

Nr. 16 og 17 udkommer i november 1981.

Alle priser er inklusive moms.

Bøgerne er i kommission hos PADBORG BOGHANDEL, Nørregade 16, 6330 Padborg, telf. 04-67 31 08, men forøvrigt kan bøgerne bestilles hos enhver boghandler nord og syd for grænsen.

Læge Uwe Møller, Gråsten.
Foto 1949. Elfelt, København.

Barn af mindretallet

Af UWE MØLLER

Den 53-årige praktiserende Gråstenlæge Uwe Møller har i Historisk Forening for Gråsten og Omegn fortalt om sin slægt og sin egen opvækst, ikke mindst om baggrunden for hans fars – dyrlæge Jens Møllers – politiske løbebane.

Uwe Møller, der er formand for den tyske skoleforening i Gråsten og for Deutsche Schul- und Sprachverein für Nordschleswig gengiver her sit foredrag og slutter med en nøgtern subjektiv vurdering af mindretallets situation og overvejelser vedrørende dets fremtid.

Kære gæster, kære medlemmer.

Må æ føst sej tak – det ska æ vel sæj te

æ formand – for at æ æ jauten må sæj lidt øver æ emne »barn af mindretallet«. – Æ hæ manne gang tænt, at det i gron æ en skam, at vi alle i den hæ umærke forening snakke vot daule sønderjyske Gråsten-folkemål, det sprochen, der da stadich bruches mand å mand æmmellem i Gråsten, det sprochen, der å va A. D. Jørgensens daule sprochen og H. P. Hanssens hjemmesprochen å Johannes Kückelhahns å Viggo Nielsens å manne anes, å som å æ mit modersmål. Jaun vi, i en historisk forening, vi skull å prøv å plej vo dialekt. Men de æ lisom vot daule sprochen it richte ejne sig til å blyv brugt i æt foredrag. – Så derfor vil æ no go øve te å bruch dansk igen, for at I åll kan forstå mæ, men tak for æ

boj o tak for, at I kom. Æ gæ u fra, at I æ interesse i æ emne.

Se, vi har jo i og for sig altid haft flere mindretal i Gråsten. I min drengetid havde vi enkelte jødiske familier, og også i dag har vi for eksempel nogle sekter, der ganske fører deres eget liv; men i mit tilfælde er det jo det tyske mindretal, der tænkes på.

Nu kunne jeg selvfølgelig i aften lave en – skal vi sige – opreklameret udtalelse for Slesvigske Parti for i dag – vi har jo kommunalbestyrelsesvalg og amtsrådsvalg i år. Og så kunne jeg bruge mange fine ord som tradition, identitet og integration.

Men jeg havde nu tænkt mig at give Dem en personlig redegørelse og en ærlig besked på, hvad en mand på 53 år i dag tænker og føler, når han erklærer sig som medlem af mindretallet.

Jeg bliver derfor nu nødt til at gå lidt tilbage i min slægtshistorie, også med den store risiko, at jeg herved kommer til at trætte forsamlingen. En skildring af min slægts udvikling kan også betragtes som typisk for dette grænseland.

Både på min fars og på min mors side stammer alle vore forfædre, så langt vi kan følge dem tilbage, her fra egnen, nærmere betegnet fra Sundeved og nærmeste omegn.

Min mor er en født Ludvigsen, og min mors farfar hed Peter Ludvigsen og ejede den gård i Avnbøløsten, der hedder Langagergård, og som i dag er en forsøgsgård. Denne Peter Ludvigsen var gift med Marie, født Iversen, fra Ullerup, og de fik tilsammen 10 børn; ved 10. barn døde Marie i barselssengen, og Peter Ludvigsen fik nu en yngre søster til Marie, med navnet Anne-Marie, som husholderske for sit store hjem med de mange børn. Senere giftede Peter Ludvigsen sig med denne Anne-Marie og med hende fik han yderligere to døtre.

En tredje søster til disse to Iversen'er hed Helene (di haj ol goj dansk naun), og hun blev senere gift med H. P. Hanssen. Så i mine årer og i årene af H. P. Hanssens ef-

terkommere, dér rinder det samme blod! Sådan kan det være i et grænseland, så det var med god grund, at jeg i min indledning appellerede til Deres interesse for Sønderjylland; for uden en sådan interesse kan man selvfølgelig ikke forstå et muk af det hele.

Jeg har i denne forbindelse tænkt på: hvad ville H. P. Hanssen mon sige i dag, når han kunne høre dette, sagt ved denne lejlighed i denne forsamling? Ja, jeg tror, at han for det første formodentlig ville undre sig over, at der endnu den dag i dag er et tysk mindretal i Nordslesvig. Men herefter ville han smile over den kendsgerning, at vi i dag ganske lidenskabsløst, fredeligt kan snakke sammen, og så ville han igen lukke øjnene og glæde sig over, at hans største bedrift, grænsedragningen i 1920, den har vist sin historiske berettigelse; den bestod alle prøvelserne i 30'erne og i 40'erne. I mine øjne er grænsedragningen af 1920 en af de kloge og største politiske tildragelser i Slesvigs historie, i Danmarks og i Nordens historie og i Nordtysklands historie. Der står et sted i H. P. Hanssens erindringer, at da striden om Flensborgs position og fremtid var allerhedest, da kiggede H. P. Hanssen på billedet af vort bysbarn A. D. Jørgensen, der stod på hans skrivebord, og så var han ikke usikker mere. På grænsen af 1920 passer efter min mening meget godt de smukke linier fra »Som en rejselysten flåde«, hvori det hedder: »Danskens lov i strid og fred være ret og billighed«.

Tilbage til Ludvigserne: hvis jeg skulle sige noget kort og rammende om dem, så var de alle bønder (eller gift med bønder), de var alle driftige og dygtige (o synnerjysk sej vi: jæve), de var ganske velbegavede, og de havde alle mere eller mindre et vist handelstalent. De var selskabelige og ofte musikalske, og pigerne var (også når jeg ser på de nulevende efterkommere) ganske kønne. Min morfars mor, Marie, f. Iversen, blev kaldt »Ullerups rose«. Og Helene behøver jeg heller ikke at skamme mig over. Alle,

der kender H. P. Hanssens skæbne, ved, hvad hans hustru har betydet for ham; hun ordnede alt det praktiske hjemme på »Hejmdal«, hun var en god mor for børnene, hun var nøgtern og havde sine egne meninger, uimponeret, var hun ikke bange for at fremsætte dem; hun skar igennem alt småkævl, i stort og i småt. Man kan læse herom i dateren, fru Ingeborg Refslund Thomsens, bog »Hjemme i Nordslesvig«, i hvilken bog man for øvrigt kan læse mange andre gode, sjove og kloge ting.

Peter Ludvigsen fra Avnbøl med sine to koner og deres mange børn, der igen fik en masse børn, da de som sagt altid var oplagt til selskabelighed (og der var jo altid anledning til at ses), og da de ved siden af de nævnte egenskaber også var – og er – interesserede i samtidsproblemer, så fandt en af dem ud af i 1946 at starte en såkaldt »fætter- og kusinebog«, og det er også fra denne bog, jeg har mine oplysninger. Allerede i dag er denne bog i mine øjne en kulturhistorisk perle, også med almen interesse.

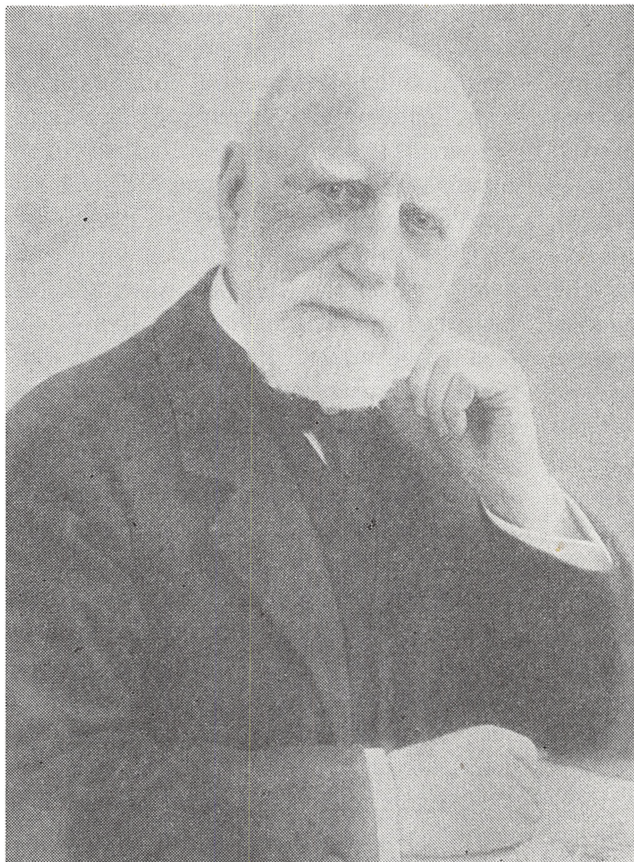
Nok om Ludvigsen slægten. Min bror Einar er for øvrigt i mine øjne en typisk Ludvigsen. Han blev senere administrerende direktør for Dansk Shell og – forbigående – direktør og partner hos A. P. Møller; det er både det kvikke hovede, driftigheden og handelstalentet, der går igen hos ham.

Min fars slægt er af en ganske anden type. Og de har haft en ganske anden skæbne. De er også alle fra Sundeved eller fra Broagerland, men som en rød tråd går gennem denne slægt en ganske anden alvor; måske et resultat af, at de på mere elementær måde måtte slås for det daglige brød, og at de i næsten hver generation blev ramt af svære skæbneslag. Min farfar hed Lorenz Møller, han havde haft en række landejendomme, først i Varnæs, hvor min far blev født, siden i Stenderup og derefter i Rinkenæs. Min farfar døde af mavekræft 1908, 60 år gammel, da var min far 14 år, og foruden ham var der i hjemmet en 17-årig søster og tre min-

dreårige søstre, som min bedstemor nu måtte sørge for alene. En generation tilbage var denne familie blevet ramt af en familær katastrofe, idet et forældrepar døde 39 år gamle i samme år af tuberkulose efterladende sig fire små børn, deriblandt min bedstefar Lorenz. Som det var skik dengang, det har været i 1850'erne, blev børnene »sat ud« blandt venner og familie, og min bedstefar kom i pleje hos familien Philipsen i Avnbøllund (for øvrigt nabo til Peter Ludvigsens ejendom). En anden bror til ham, der hed Jens, og som min far blev opkaldt efter, kom i pleje hos en slægtning på gården Dybbølsned. Denne Jens blev senere købmandslærling hos købmand Tingleff i Sønderborg, og allerede i 18-års alderen udvandrede han til de dansk-vestindiske øer. Senere gjorde han sig selvstændig, først på Sct. Croix, senere i Venezuela, og han blev – en undtagelse i familien Møller – meget velhavende og boede sine sidste år i Hamborg, hvor han var dansk konsul.

Han kom første gang tilbage til sin hjemstavn i anledning af sin bror, min bedstefars, død 1908. Ved den lejlighed gjorde min fars lærer, lærer Bruhn i Rinkenæs, denne onkel Jens, som vi kalder ham, opmærksom på nevøen Jens, og det blev besluttet, at min far mere eller mindre skulle adopteres af denne onkel Jens, der sad i Hamborg, og som var så velhavende, og som selv kun havde døtre (han var gift med en engelsk dame, tante Alice). Grunden til, at lærer Bruhn gjorde opmærksom på sin lille elev, var ganske givet den kendsgerning, at min far var overordentlig velbegavet. Onkel Jens sørgede nu for, at min far kom på en højere skole, og det blev Oberrealschule i Flensborg. Det har været en stor forandring for den lille Jens.

Jeg har læst et sted, at min bedstefar, Lorenz Møller, har været tillidsmand for Vælgerforeningen eller Sprogforeningen, og jeg har ingen grund til at sætte spørgsmålstegn ved det, men jeg tror nu, at hjemmet har været mere eller mindre neutralt i national

*Jens Nicolaisen Møller.
F. 1848 i Skodsbøl, Broager.
D. 1919 i Hamborg.*

henseende. De har haft nok at gøre med at klare til dagen og vejen, men deres hjemmesprog, det har alle dage været den sønderjyske dialekt.

Min far var som sagt ganske velbegavet, og desuden har han formodentlig været ærgerrig og ambitiøs. Det har været en stor forandring for ham at komme fra Dalsgård til Flensborg, til den store by, til et Tyskland, hvis stjerne tilsyneladende var i stadig opadgående, til en tysk ungdom, der var ivrig og idealistisk; og så havde min far jo succes i skolen! Vi har endnu hjemme hans vidnesbyrd (Zeugnisse), hvori der står: nr. 1 af 33 elever, nr. 1 af 34 elever, nr. 1 af 31 elever etc. På denne skole blev min far klassekammerat med Frits Clausen og skolekammerat med Jacob Kronika. Jeg er i den lykkelige

situation ved denne lejlighed at kunne citere fra Kronikas bog »Lys i vinduet«, og jeg må nu bede forsamlingen om opmærksomhed for nogle citater fra Kronikas bog, for disse citater kan bidrage væsentligt til forståelsen.

Kronika skriver blandt andet: »Jens Møller var én af de mere indesluttede store drenge, medens vi gik i skole i Flensborg. Han holdt sig meget for sig selv. Der var ligesom en hel del indeklemt alvor omkring ham. Måske ville en cand. psych. i dag tale om fortrængningskomplekser og den slags. I hvert fald: komplekser. Han boede hos rektor Schrøder i Duborggade. Højt, højt oppe. Dér hvor den stejle gade skrånede allermest .På hjørnet af Junker-hulvej. Alle gader i kvarteret mindede om Jens Dues og dronning Margrethes borg i byen.

Jens Møller holdt meget af at sidde i vindueskarmen, medens han læste lektier. Vinduet stod på vid gæb. Foruden mig boede deromkring een dreng til, som havde dansk – altså det sønderjyske – til modersmål. Når Jens Møller fra sin ophøjede studereplads fik øje på os, eller een af os, så kom ofte en lille snak i gang. Altid på det sønderjyske folkemål; for Jens Møllers vedkommende på Sundeved-mål. Det er klart, at der måtte råbes højt, for at den store afstand mellem gadernes brosten og vinduet under himmelhvalvet kunne blive klart.

Bortset anvendelsen af det mere højtidelige tyske sprog i vor fælles skole, husker jeg faktisk kun Jens Møller som dansktalende. Om han inderst inde som skoledreng var dansksindet, ligesom klassekammeraten Frits Clausen, derom ved jeg intet. Thi Jens Møller ytrede sig aldrig noget i den retning. Hvad derimod Frits Clausen jo gjorde, både kraftigt og hyppigt.

Så vidt Jacob Kronika nu.

Lad mig tilføje: jeg er ikke i tvivl om, at denne Oberrealschule i Kejsertidens Tyskland og dens elever – min far var medlem af en elevforening, der hed »Pan« – har øvet en stor indflydelse på min fars udvikling. Hvis der nogen sinde har været en ideologi i en skole, så har den hersket i de højere tyske skoler i kejsertidens Tyskland før 1. verdenskrig. Det har været en meget nationalt tyskpræget tid, min far dengang oplevede, og onklen i Hamborg, der støttede ham, nærmest adopterede ham, og som min far så meget op til, var også tysksindet. På denne skole i Flensborg, Oberrealschule, der blev det første sporskifte sat i tysk retning i min familie. Og uden dette sporskifte havde jeg ikke stået her i dag!

1914, 19 år gammel, tog min far studentereksamen, med det mål at blive dyrlæge.

Men i august 1914 udbrød første verdenskrig, og i stedet for at melde sig til studierne, meldte min far sig sammen med alle studenter fra hans årgang frivilligt til hæren,

og i protokollen fra førnævnte forening Pan, en protokol, som jeg selv har været i besiddelse af, står der, at kun 4–5 af ca. 30 overlevede krigen.

Denne oplevelse, nemlig deltagelsen i den første verdenskrig med alle dens grufulde oplevelser, var det næste, meget afgørende skridt i min fars udvikling. Jeg tør sige, at det har præget ham til hans sidste dag; han har siden mere eller mindre altid følt sig som soldat eller haft den opfattelse, at det netop var forhenværende soldater – så vidt de overlevede – der var forpligtet til også at gribe ind i den politiske udvikling i hjemstavnen.

Men lad mig på dette sted igen citere Kronika:

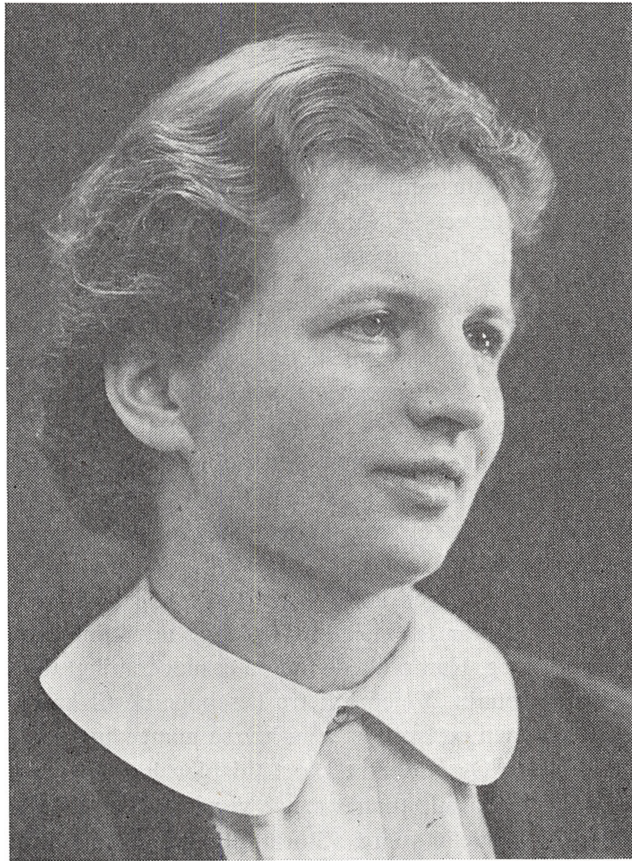
»Krigen kom til at betyde noget afgørende for Jens Møllers sjælelige udvikling, tror jeg. Han rykkede ind på et meget tidligt tidspunkt. Vejen gik fra læsebøgerne til kaserne og fronten; som hos så mange andre.

Og i løbet af kort tid blev han løjtnant. »Stormløjtnant« sagde vi på skolen, der var nogle år yngre. »Stormløjtnanter« skulle føre an ved stormangreb. De fleste stormede lige ind i døden.

Men der var heldigvis en del, som overlevede. Blandt dem var Jens Møller. Han blev hårdt såret, men kom sig. Han blev dekoreret. Han steg i de militære ranggrader.

Jeg husker »feltpostbreve«, som den unge, hurtigt avancerede Jens Møller sendte hjem. De var skrevet af en purung mand, der ligesom var blevet forvandlet, fordi han var blevet sat over noget; fordi han skulle føre, kommandere; fordi han havde ansvar og ledelse; fordi andre skulle lystre, handle og følge, når han gav ordre . . .

Men misforstå mig ikke. Jeg vil blot prøve at finde frem til mulige psykologiske forudsætninger for Jens Møllers senere politiske udvikling: ganske afgjort var Jens Møller en dreng og en ung mand af store menneskelige kvaliteter. Der var dybde og alvor i ham. Han tog tungt på sig selv og på livet. Under

Marie Møller, født Ludvigsen.

F. 30. 9. 1905.

Foto 1930.

slet ingen omstændigheder var han overfladisk eller letsindig. Han var en grubler, han ville noget, noget helt».

Slut citat Kronika.

Efter krigen begyndte min far så sit veterinær-medicinske studium i Tyskland. Og det lykkedes ham at blive dyrlæge i løbet af 2¾ år! Endda med ug! Således at han som en slags udmærkelse fik tilbudt en videnskabelig stilling på Landbohøjskolen i Berlin. Men min far foretrak at vende tilbage til sin hjemstavn, Nordslesvig, der nu var blevet dansk.

Efter skoletiden på Oberrealschule i Flensborg og efter deltagelsen i krigen kom nu den 3. fase i min fars udvikling: studium ved et tysk universitet. Når jeg sådan skildrer og opdeler den tyske indflydelse på min far, så må De ikke få det indtryk, at det ligesom var noget fremmed for ham. Han følte

sig på hjemmebane som tysksindet slesviger, selv om der i mit hjem altid kun er blevet snakket sønderjysk til daglig.

Min far behøvede på grund af sine fine papirer ikke at bestå den tillægseksamen ved Københavns Universitet, som var foreskrevet for tysk uddannede akademikere, der efter 1920 agtede at nedsætte sig i Danmark.

Min far nedsatte sig som praktiserende dyrlæge i Gråsten 1924, grundlagde en familie og var tilfældigvis i foråret 1933 i Berlin, hvor han var vidne til den store 1. maj demonstration på Tempelhof flyveplads, hvor mere end 1 million arbejdere begejstret demonstrerede for Hitler. Det gjorde et dybt indtryk på ham. Han blev selv Hitler-tilhænger og blev så senere leder af det tyske mindretal fra 1935–45.

Mine tilhørere, jeg håber ikke, at jeg har trættet Dem for meget med denne familie-

*Jens Møller, dyrlæge.
F. 2.7. 1894. D. 28. 11. 1951.
Foto 1914.
Heinrich Hinz, Flensborg.*

historie. Jeg har været nødt til at gå ind på disse familiære forhold, for at De kan forstå mig. Min far øvede en stærk indflydelse på sine omgivelser, på min mor og hendes familie (familien Ludvigsen, som jeg har skildret!) og også på sine sønner, når jeg skal være ærlig.

Selv er jeg født 1927 her i Gråsten i huset Ahlefeldvej nr. 21. Senere flyttede mine forældre til huset Ellegade nr. 5. Jeg kom i den tyske privatskole – den gang Ellegade – 1933. Vi var seks, der kom i første klasse. Af disse kunne kun to snakke tysk, det var lærerens datter og den tyske præst, pastor Wassners datter.

Det varede nu ikke længe, før vi også beherskede det tyske sprog, for vi havde en striks klasselærer i lærer Heinrich Hoop, der simpelthen krævede, at vi talte tysk, helst også med hinanden. Lærer Heinrich Hoop

engagerede sig dengang meget i arbejde for det tyske mindretal; således grundlagde han i 1935 den tyske rokklub og sørgede for, at der blev bygget et klubhus ved Sildekulen. Han skrev også for Nordschleswigsche Zeitung og overvågede, at avisen blev punktlig distribueret om eftermiddagen af skoleelever.

Rektor for den tyske privatskole, der havde ca. 60 elever, hed Willi Walter Puls. Jeg erindrer, at vi engang cyklede med hr. Puls til Ladegårdskov for at hverve børn til den tyske skole hos en bestemt familie.

I øvrigt har jeg ikke så mange minder fra min drengetid. Vi tyske børn havde nok kontakt til vore naboers børn, men i det store og hele legede vi mest indbyrdes sammen. Således kom jeg meget sammen med Ernst Petersen, og også med Werner Brunckhorst. Specielt husker jeg Werner, vi ikke blot byggede huler sammen i skoven, Werner havde

også en kajak (en »paddelbå«, som han havde bygget selv), men der var også rørlægger Brunckhorst's værksted, som vi måtte bruge, som vi ville. Fru Brunckhorst var godheden selv. Hos hende fik vi serveret et rundstykke til eftermiddagskaffen! Til gengæld skulle vi også hver dag hente en pakke cigaretter hos købmand Lund til hr. Brunckhorst af mærket »Flag«; så vidt jeg husker var det dekoreret med et stort engelsk flag på forsiden. Mange minder knytter sig dog også til min klassekammerat Heinrich Pfeiffer, kaldet Ali. Hvad han ikke fandt på af drengestreg, det var vist ikke værd at vide. Når han inviterede til drengefest i anledning af sin fødselsdag, så sagde han: »Kumme do æ eddermærrer te min gebuuts, helst pæng!« og for disse penge hentede vi cigaretter i automaten hos tobakshandler Frederiksen. De kostede 50 øre. Man stak 2 25-ører i automaten, så var der en 10-øre i pakken.

En 3. dreng i min klasse hed Kurt Petersen, søn af bogholder Carl Petersen. De boede i Adsbøl, lige ved bækken, i et nydeligt hus og med en nydelig have. Også Kurt havde de elskeligste forældre, og hos Kurt lærte jeg at spille skak.

Hvis jeg erindringer ret, så var der i 1930-erne mange flere tysksindede i Gråsten end i dag. Jeg husker, at når vi skulle samle ind til noget, så fik vi udleveret lister, hvoraf det klart har kunnet ses, hvem der var tysk, og hvem der var dansk. Vi lod altid en liste begynde med enten Dr. Reuter eller Hermann Bögh, for de gav mest, og det blev indført på en liste, hvor meget den enkelte gav. Jeg tror, at man den gang kunne inddele det tyske mindretal i Gråsten i tre hovedgrupper: arbejdere, håndværkere (der var mange tysksindede håndværkere, formodentlig er de oprindeligt indvandrede på grund af slotstets og hertugens tilstedeværelse) og så de mere »højborgerlige«, til dem vil jeg regne de tyske lærere, læger, dyrlægen, præsten etc.

Alligevel mindes jeg ikke, at konfrontationen mellem dansk og tysk var så hård.

Man respekterede hinanden, og jeg husker også tydeligt, at når det var frosttid, så løb vi alle på skøjter på slotssøen, eller vi kælkede ved »Hjertehøj«, ligesom hele byen, især ungdommen, om sommeren mødtes i badeanstalten hos fru Hammer. Og de voksne mødtes, handlende, håndværkere, ofte også bønderne fra omegnen, men ingen arbejdere, hos Kraag, hvor de fik sig en »Dämerschoppe« og en skat. Og man kan ikke sige, at politikken blev sparet, for de diskuterede vildt og inderligt, men over det hele var der alligevel en vis følelse af fællesskab. De fik ikke meget at drikke dengang hos Kraag, en enkelt øl eller en sodavand eller en kop kaffe, mens de sad ved bordene med kortene. Min mor var selvfølgelig ked af det, når min far ikke overholdt spisetiderne eller gik til Kraag to gange om dagen, det måtte vi ikke få at vide.

Konfrontationen blev først skarpere i slutningen af 30'erne og især efter krigens udbrud og ikke mindst efter 9. april.

Lad mig slutte disse spredte og subjektive minder med at nævne, at vi i 1942 – eller 43 – indviede den nye, store tyske skolebygning (nu politigård) ved at marchere gennem byen i lange kolonner, og hvor danskerne demonstrerede ved at lade os gå igennem fuldstændig mennesketomme gader! Kun Pulle Frydeldall og Poul Manner løb op og ned ad geledderne, og da de opdagede mig med jubel råbte: »Jo – her er der da en gråstener!«

Helt galt blev det de sidste år i krigen, specielt den 26. maj 1944, da chefen for gardarmerikorpsset, oberst Paludan-Møller, blev skudt af tyskerne, og den 5. maj 1945. Godt disse onde år er overstået.

1940 kom min bror og jeg på det tyske gymnasium i Åbenrå. Vi cyklede til skole hver dag, skønt vi kun var 12 og 11 år gamle, det var 22 km hen og 22 km tilbage, men det var der ingen, der brød sig om dengang. Og i 1945 fik jeg studentereksamen og kunne derefter straks begynde mit medicinske studium ved Københavns Universitet,

hvor jeg tog medicinsk embedseksamen januar 1953. Derefter fem års videreuddannelse ved Sønderborg sygehus, og siden 1958 – ikke fordi jeg absolut ville – praktiserende læge i Gråsten. Jeg er gift med fru Margot, f. Iden, der er fra Sønderborg. Vi har fire børn, hvoraf de tre i øjeblikket er under uddannelse i Odense.

Når man efter otte års uddannelse i København kommer tilbage til Sønderjylland, så tager det nogen tid, før man igen får interesse for grænselandsproblematikken, især i en periode, hvor man er optaget af at grundlægge en familie og at videreudanne sig.

En afgørende dag er i grunden den dag, det første barn skal i skole. Jeg indrømmer, at også vi har snakket om det, men min kone og jeg blev ret hurtigt enige om, at vores børn skulle i tysk skole. De tyske skoler var så småt begyndt igen efter anden verdenskrig.

Og hvordan er det så gået mig? Ja, jeg må tilstå, at jeg altid – også i dag – i grunden helst kun ville have været læge og familiehjælper, det skulle da lige være medlem af Historisk Forening for Gråsten og Omegn, men børnenes uddannelse og udvikling interesserer én jo, og således har jeg medvirket til, at de hidtil meget små tyske skoler i Gråsten, Rinkenæs, Kværns og Broager blev sammensluttet til den lidt større tyske skole, som vi har i dag her i Gråsten, og som vi kalder »Förde-Schule« med i øjeblikket 74 elever, og mere end det: jeg er i øjeblikket også formand for »Deutscher Schul- und Sprachverein für Nord-schleswig«.

Hvordan er nu mindretallets situation i dag, 60 år efter Genforeningen.

Jeg synes, at forsamlingen har krav på at få visse facts at vide, først objektive angivelser, siden en subjektiv bedømmelse og slutte sig til en fremtidsvurdering. På grund af min udvikling – og medvirken – har jeg visse forudsætninger for at kunne gøre det. Til sidst

vil jeg nævne situationen for Gråsten.

Det er jo uomtvisteligt, at der eksisterer et tysk mindretal i Nordslesvig i dag, og det ville der ikke have gjort, hvis ikke der i vor hjemstavn altid havde været en gruppe mennesker, for hvem det var væsentligt at have en tysk grundholdning samtidig med at de følte sig tiltalt af nordisk livssyn og nordiske frihedsideal. Dette tyske mindretal manifesterer sig ved dets politiske forening »Bund Deutscher Nordschleswiger« eller »Slesvigsk parti«, der er varetægtsforening ved valgene, ved en tysk skoleforening, en tysk landboforening, en tysk ungdomsforening, en tysk historisk forening, en tysk avis, tyske præster etc.

»Bund Deutscher Nordschleswiger« har i dag i hele Sønderjylland 4.409 indskrevne medlemmer og er organiseret i 13 distriktsområder og 27 stedområder. »Bund Deutscher Nordschleswiger« ledes af en hovedbestyrelse og et forretningsudvalg. Øverste myndighed er en delegeretforsamling, hvis medlemmer bliver valgt af de enkelte distrikter på ganske demokratisk måde. »Bund Deutscher Nordschleswiger« søger naturligvis at pleje fællesskabet og at give sine medlemmer en selvfølgerlig, afslappet identitetsfølelse – »jeg er tysk nordslesviger« – men samtidig søger foreningen at tage del i dansk indenrigspolitik. I de fleste kommuner i Sønderjylland – også her i Gråsten – er »Slesvigsk parti« repræsenteret i kommunalbestyrelsen, og vi har én mand i amtsrådet

Den tyske skoleforening driver i alt 16 skoler, heraf en efterskole og et gymnasium, med i alt ca. 1500 elever. Desuden er der i Sønderjylland i alt 26 tyske børnehaver, der besøges af i alt ca. 650 børn.

Landboforeningen er selvfølgerlig en vigtig forening for mindretallet, fordi kernen i mindretallet stadig må søges i de mere eller mindre uafhængige bønder med deres traditionelle livsmønstre. Landboforeningen gør også et godt stykke arbejde ved dens konsulenter og regnskabsførere, der giver dens

medlemmer praktiske håndsrækninger.

Af stor betydning er efter min mening også de tyske præster, idet hjemmetsykerne nok snakker sønderjysk til daglig, men ved højtidelige lejligheder benytter de sig af det tyske sprog. Derfor har vi i dag også et tysk centralbibliotek i Åbenrå med filialer i byerne og med kørende biblioteksbusser. Stor betydning har naturligvis også den tyske avis, thi uden denne ville mindretallet være som en organisme uden stemme. Og vi har i Nordslesvig en såkaldt »Sozialdienst«, en organisation, der forsøger at finde sit ståsted inden for den tætmaskede danske sociallov, der kommer til udtryk i bistandsloven.

Når det er sagt, så kommer den subjektive vurdering, og den går ud på, at det tyske mindretal i øjeblikket befinder sig i en yderst alvorlig situation. Der er først det faktum, at gruppen siden 1920 konstant har været på tilbagetog, og en gruppe, der konstant er i defensiven, den risikerer en dag at miste pusten. Dertil kommer to tabte krige, hvoraf anden verdenskrig var langt den værste, påbegyndt af Tyskland og tabt; og dertil kommer alle de grusomheder, der senere er kommet for dagen, og som har ramt os alle i vort inderste og gjort os usikre. Det tyske mindretal mistede i den anden verdenskrig ikke blot 600 faldne, senere potentielle familiefædre, men endnu flere blev grundigt frustrerede og vendte al nationalpolitik ryggen, og alle fra min alder og opefter blev grundigt ramt i sjælen. 1945 var et skelsættende år i tysk historie.

Dertil kommer, at de unge af i dag, det gælder formodentlig også for mange danske – slet ikke mere er optaget af det nationale eller af traditioner. Det er den materielle velfærd, der tæller, teknikken og andre praktiske ting, den store verden, socialismens eller kapitalismens udfordringer, men da ikke grænselandet?

Et stort politisk problem opstod sidste år, da »Slesvigs parti« mistede sin repræsen-

tant i folketinget. Personligt tror jeg ikke, at mindretallet nogen sinde igen vil blive repræsenteret her, og det vel at mærke, fordi der ganske enkelt ikke er stemmer nok. Jeg har allerede sidste år vurderet os til højst 5000 stemmer, men dette års amtsrådsvalg vil give os svaret. For fremtiden vil kun amtsrådsvalgene fortælle noget om mindretallets styrke.

Som ansvarlig for den tyske skole kan jeg sige, at vi søger at finde nye veje ved at tilbyde vore gode skoler for alle, og vi viser hen til fordelene: den lille overskuelige tosporede skole, der – håber jeg – en dag vil være et ganske naturligt alternativ til den offentlige skole her i landsdelen. Der spørger en masse helstatsfølelser i vore sind. Vi vil i hvert fald aldrig mere være med til noget, der skader Danmarks interesser, og vor danskundervisning og historieundervisning skal være god og ærlig. Vi vil aldrig mere være med til en overdreven nationalisme. Når vi så ved siden af søger at skabe et godt miljø i skolen, hvor alle kan føle sig vel, så kan vi måske tiltrække kredse uden for det egentlige mindretals rækker.

Personlig har jeg følt det som en berigelse som dansk statsborger tillige at kende tysk sprog og kultur »indefra«. Tyskland er jo ikke blot Hitler. Tyskland ligger stadig midt i Europa og er en væsentlig del af Europa. Tyskland er også tysk litteratur og kultur, tysk musik, teknisk snilde og organisations-talent, venlige mennesker og i øjeblikket udtryk for økonomisk og demokratisk stabilitet – og fred! Jeg vil nok være med til at formidle det tyske sprog videre til næste generation i vore egne, private skoler i dette grænseland. Thi, hvis det hele skal have en mening og en fremtidsudsigt, hvis den tyske grundholdning hos en hjemmetsk nordsløviger fortsat skal bestå, da må vi pleje det tyske sprog, der alle dage har været hjemmetskernes højtidsprog og dermed været med til at præge ham.

Historie i folkeskolen

Af JØRN BUCH

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Haderslev, der underviser i historie, orienterer om Undervisningsplan Historie 1981.

Den 1. august 1980 blev historie igen et obligatorisk fag i 8.-9. kl. Med den nye folkeskolelov i 1976 var faget kun obligatorisk i 3.-7. kl., men efter mange protester og politiske indgreb blev dette ændret. Til gengæld er der blevet udarbejdet en ny læseplan og undervisningsvejledning for faget. Da der har været en del skriverier og debat om disse, er det formålet med denne artikel at give en kort beskrivelse og diskussion af ministeriets vejledende læseplan.

I efteråret 1979 blev der nedsat et læseplansudvalg. Det afleverede den 3. december 1980 et nyt forslag til vejledende læseplan og undervisningsvejledning på ministerens bord. Den vejledende læseplan er med fire små ændringer i maj måned blevet udsendt til kommunerne i en slags »piratudgave«. Når den ikke straks blev færdigtrykt skyldes det, at udvalget blev bedt om at gennemarbejde undervisningsvejledningen igen. Det har det gjort, så i midten af august blev begge dele udsendt af ministeriet, som Historie 1981.

Undervisningsvejledningen er som navnet siger kun en vejledning i, hvordan en lærer kan gribe sin undervisning an. Ministeriets vejledende læseplan er kun vejledende for kommunerne. Så snart en kommune har vedtaget ministeriets læseplan er den gældende og skal følges. Men en kommune har mulighed for at udarbejde sin helt egen læseplan. Det sker dog sjældent. Læseplanen skal altid

opfylde det enkelte fags formål. Formålet fastsættes af ministeren for hvert enkelt fag. Dette formål er for histories vedkommende ikke blevet ændret. Formålet må selvfølgelig være i overensstemmelse med folkeskoleloven, som er vedtaget af folketinget.

Men hvad er da det nye i ministeriets vejledende læseplan? Der er mange ting: 1. Kronologien er vendt tilbage til historien. 2. Danmarkshistorien skal styrkes. 3. Der skal arbejdes med forskellige samfundstyper og overgangen mellem dem. 4. Der skal arbejdes med forskellige historiesyn og historieopfattelser. 5. Der skal arbejdes med temaer og emner.

For at skabe sammenhænge og forståelsen for udviklingstendenser skal der igen arbejdes kronologisk. I 6.-7. kl. arbejdes der først og fremmest med tiden indtil år 1800, mens 8.-9. kl. lægger vægten efter år 1800. Det er af mange blevet opfattet som alt for bundet. Mange lærere ville af pædagogiske grunde have foretrukket, at kravet om kronologi blot skulle opfyldes i det enkelte skoleår. Så kunne man på alle klassetrin komme til at arbejde med noget aktuelt og umiddelbart nærværende.

Når Danmarkshistorien igen skal styrkes er det ikke for at pleje vor nationale identitet i en tid, hvor der tales om et fælles Europa, som nogen har givet udtryk for. Det er fordi børnene vil have lettere ved at se sammenhænge og hvad det er for kræfter, som bestemmer historiens udvikling, når emnerne ligger inden for et begrænset område, som vi kender. Det er også baggrunden for, at man vil fremme den tendens yderligere ved at styrke lokalhistorien. Der skal dog også ar-

bejdes med den europæiske historie og verdenshistorien, men kun hvor den »har haft central betydning for det danske samfunds udvikling, eller som er vigtige for forståelsen af samfundsproblemer af i dag«. Jeg betragter selv denne styrkelse af Danmarkshistorien som et stort fremskridt. Det er dog vigtigere, at eleverne ved noget om det, der har betydning for deres egen identitet end om en isoleret begivenhed i en fremmed verdensdel for over tusind år siden.

Et af den nye læseplans mere kontroversielle punkter er kravet om, at »Undervisningens indhold skal omfatte de vigtigste samfundstyper i det historiske forløb, således som de kan formuleres ud fra forskellige historiesyn«. Ja, der står ligefrem, at »forskelle og ligheder mellem forskellige måder at afgrænse og karakterisere samfundstyper på tages op til drøftelse«. Folkeskolen er blevet kritiseret for at være alt for teoretisk og boglig, men dette her gør det i hvert fald endnu værre i historieundervisningen. I undervisningsvejledningen gives der tre eksempler på, hvad man kan forstå ved en samfundstype. Men de er nu ikke alle lige gode, f.eks. skelner man mellem »Det tidlige bondesamfund« og »Det sene bondesamfund«. Hvori består forskellen bortset fra dens tidsmæssige placering?

Men det er først og fremmest kravet om, at der skal arbejdes med divergerende historiesyn, som har vakt furor. (Om begrebet historiesyn, se artikel i næste nummer af Sønderjysk Månedsskrift af Lone Anker Jakobsen). Det er af mange blevet opfattet som om, at nu var vejen banet for den rene marxistiske historieundervisning. Men det kan nu ikke lade sig gøre, da der netop skal arbejdes med *forskellige* historiesyn. Man kan dog nok få sine bange anelser, når der i læseplanen gives to meget primitive eksem-

pler, som først og fremmest er inspireret af marxistisk historiesyn. Og nervøsiteten er ikke blevet mindre, når man læser et eksempel på et undervisningsforløb omkring »Divergerende historiesyn« i historielærernes blad *Historie og Samtidsorientering* i december 1980. Resultatet er givet på forhånd ud fra forfatterens/lærerens egen historiesyn. Og det var vel ikke meningen? Men her som andre steder gælder det, at én ting er hvad der står i læseplanen, noget andet er hvad lærerne gør i praksis.

Ligesom tidligere skal der fortsat arbejdes med emner. Det er altså ikke den gamle lærebogsundervisning, som er vendt tilbage. Men desuden skal der også arbejdes med temaer. Det vil i praksis ofte blive vanskeligt at skelne mellem temaer og emner. Men ideen er, at temaerne er med til at trække nogle lange linier i historien, som kan være med til at skaffe eleverne et bedre overblik. Et emne kan f.eks. være grundlovens indførelse i 1849, mens et tema kan handle om demokratiet eller styreformene i Danmark.

Til sidst kan man så spørge, om faget *Historie* i folkeskolen nu er blevet styrket ved de nye læseplaner? Det synes jeg nok, at man klart kan svare Ja til, selv om der er et MEN. Historien er igen vendt tilbage til folkeskolen og det i en skikkelse som sikrer, at der igen vil være sammenhæng med, hvad eleverne lærer år for år. Det er også en styrke for faget, at der lægges op til en diskussion af, hvad det er for forhold, som øver indflydelse på den historiske udvikling. MEN den overdrevne teoretisering om historiesyn og samfundstype bliver forhåbentlig kraftigt neddæmpet af lærerne i praksis. Under alle omstændigheder vil eleverne nok hurtigt demonstrere, at de er mere interesseret i den spændende historiske fortælling – den er nemlig også blevet styrket.

Om skikke på Fjelstrupegnen 1840-1914

Af INGRID NIELSEN

Det slægtled, som blev født i slutningen af 1800-tallet, er nu ved at uddø, og personalhistorikeren Ingrid Nielsen, Haderslev, har – inden det blev forsent – indsamlet beretninger og oplysninger fra dette slægtled på Fjelstrupegnen.

Mange ting, som burde ende i arkiverne – og her er der tale om værdifulde oplysninger, fotografier og andre bidrag til sognekrøniken – går simpelthen tabt ved de pågældendes bortgang.

Selv om jeg har gjort forsøg på at komme i forbindelse med de få, der endnu lever, har resultatet fra Fjelstrup og de omliggende sogne været særdeles magert, og jeg har derfor været tvunget til i hovedsagen at måtte støtte mig til min egen slægts optegnelser, samt beretninger fra mine nærmeste, nemlig min far og min farmor – suppleret med oplysninger fra jævne, men til gengæld vågne mennesker.

Jeg er imidlertid helt overbevist om, at der nok var adskillige, der, om de dykkede ned i kister og skuffer, kunne finde gamle billeder og breve fra Fjelstrup og omegn – vel ikke mindst på gårdene – og på denne måde ville det have været muligt at samle vigtige bidrag til sognekrønikerne. Jeg nærer imidlertid det beskedne håb, at min afhandling måtte kunne vække interesse herfor, således at andre efter mig vil kunne få mulighed for at bygge videre på det – måske nok spinkle grundlag – som jeg har forsøgt at lægge.

Om syner og synskhed

I optegnelser over min fars, Andreas Thom-

sens slægt, har en fætter til min farmor, Anne Marie Thomsen, født Thomsen, og min farfar, Peter Thomsen, forlængst afdøde lektor Mads Thomsen, tidligere Nykøbing Falster, flere gange omtalt synskhed i forbindelse med slægtsoptegnelserne, der vedrører slægtinge, som var bosiddende i Fjelstrup, Vonsbæk og på Christiansfeldegnen.

Sidenhen har jeg selv været i stand til at følge de senere slægtled og lagt mærke til den »arv«, som åbenbart er gået videre til nogle af dem. En farbror til min afdøde farfar, Mads Thomsen, der var født på »Bilet« imellem Sillerup og Fjelstrup, var urmager i Tyrstrup, og om ham sagde man, at han kunne mere end sit Fadervor. Han vidste en masse og interesserede sig for astronomi, og ikke uden grund kaldte man ham for »kloge Mads« fra Tyrstrup.

Således var man på daværende tidspunkt – det var engang i 1840'erne – meget optaget af en komet, der aften efter aften sås på himlen med en lang ildhale, og til en komet var der knyttet en mængde overtro. Den gjaldt for at være et ondt varsel om krig og ulykker.

Da han en dag var hjemme i sognet, spurgte man ham:

»Du Mads, du er så klog på mange ting, ved du, hvad denne komet betyder?«

Mads svarede ironisk: »Ja, det er selve Fanden med sin lange hale I ser deroppe, og han kommer og henter alle gamle sladre-kællinger, og dem i Sillerup henter han først!«

Det er muligt helt nøjagtigt at tidsfæste begivenheden. Der er nemlig utvivlsomt tale om den i 1843 sete komet (mærket 1843 I), som var synlig for det blotte øje selv ved

solnedgang.

Min oldefar, Andreas Thomsen, min fars farfar, en bror til ovennævnte Mads Thomsen, gik en dag og pløjede på gården Gymosens marker i Vonsbæk kommune. Det var også i 1840'erne. Pludselig ser han – ikke langt derfra – et dampspyende uhyre, der kommer kørende tværs hen over markerne. Et øjeblik efter forsvandt synet.

Da man omkring halvtreds år senere diskuterede, om amtsbanen fra Haderslev til Christiansfeld skulle gå igennem Vonsbæk by, rystede oldefar på hovedet og sagde til sine to døtre: »Den kommer ikke til at gå igennem Vonsbæk by, men hen over Gymosens marker, for der har jeg set toget komme kørende for mere end halvtreds år siden«.

Og det skete, som oldefar havde forudsagt.

Min oldemor, min fars farmor, Maren Thomsen, født Petersen, der boede oppe ved Keldet skov i Vonsbæk kommune, var udpræget synsk og havde yderligere en meget stærk psykisk kontakt med sine omgivelser. Hun havde tre sønner, der alle sejlede. Hun kunne pludselig lige så stille – midt om natten – forsvinde ud i skoven. Når min oldefar så efter en rum tid gik ud for at se efter hende – det var nemlig noget, han var vant til – så fandt han hende siddende på en træstamme. »Nå, Maren, er der noget i vejen med en af drengene?« »Ja«, svarede hun, »der er noget galt med en af dem. Men jeg kan ikke se, hvem det er. Han er i svær havsnød«. Da hendes yngste søn, Andreas kom hjem, fortalte han, at hans skib var strandet på Scilly-øerne i Atlanterhavet. Hele skibsbesætningen – på to mand nær – omkom. Han blev reddet sammen med en anden sømand. Scilly-øerne bestod af nøgne klippeøer, hvor de i dagevis havde måttet ernære sig ved at fange søfugle, hvis blod de drak, indtil de blev reddet af en fransk toldkutter, der havde opdaget dem fra havet. Skibsforliset skete nøjagtigt på det tidspunkt, da oldemor hjemme i skoven var blevet urolig.

Min oldefar, Søren Thomsen, Sillerup, min fars morfar, havde været med i slaget ved Isted i året 1850. Min farmor fortalte, at hendes far i mange år – helt til han blev en gammel mand – var meget urolig, og at han ofte lå søvnløs, når datoen for slaget ved Isted, den 25. juli, nærmede sig. Det var altid de samme datoer, han blev urolig.

Han berettede også om den gode soldaterkammerat, der under kampen var blevet indeklemt under bjælkerne i et brændende hus, og det var umuligt for min oldefar at få ham befriet. Hans kammerat tiggede og bad ham om at tage sin bøsse og gøre ende på hans lidelser, men det var umuligt for min oldefar at løsne et skud.

Fars faster, Marie Thomsen i Christiansfeld, kunne se »ligtog«, og hun gik til side i vejkanten eller på gaden i Christiansfeld, idet hun sagde til sin søster Christine: »Gå til side – der kommer de bærende (eller kørende) med . . .« – hvorpå hun nævnte navnet på en eller anden, der ganske vist ikke var afgået ved døden på dette tidspunkt, eller om hvem man vidste, at vedkommende var syg eller muligvis lå for døden. Nogen tid derefter mødte de på samme sted det pågældende ligtog, som farfaster havde set lang tid i forvejen.

Engang i 1938 sagde hun til min nu afdøde ældre søster, Anne Marie: »Jeg har i nat set fremmede soldater med bøsser over skuldrene komme forbi mine vinduer her i Enkehuset. Jeg tror, at det var tyske soldater. Vi får krig om kort tid, og tyskerne kommer ikke blot her til Sønderjylland«.

Min farmor, Anne Marie Thomsen, var under den 1. verdenskrig alene i sit hus i Fjelstrup sammen med en kvindelig slægtning, som tjente i huset hos hende. En nat vækkede den unge pige hende med ordene: »Tante Marie, du ligger og klager dig og siger: 'Der er noget i vejen med Andreas. Han kaldte på mig og sagde: 'Mor, mor, hvor gør det ondt!' Og jeg følte det, som om han blev slået først på den ene hånd og så på den an-

den. Bare han dog ville løbe! Løb, så løb dog!»

Min far lå netop på dette tidspunkt i hårde kampe ved Marne-floden i Frankrig.

Da min far senere kom hjem som såret, sagde min farmor til ham: »Hvilken dag blev du egentlig såret?» Min far svarede, at han lige skulle tænke over, hvornår det var. »Det behøver du faktisk ikke«, sagde hun. Hun stod med sin bibel i hånden. »Her har jeg skrevet det op. Du blev såret den 9. september 1914«. Forbavset svarede min far: »Hvor ved du det fra?» Derpå fortalte hun min far sin drøm. – Min far kunne så yderligere fortælle hende, at han, da han var blevet såret i begge hænder på tilbagevejen til lazarettet, kom vaklende forbi en skyttegrav, hvor nogle kammerater råbte til ham: »Kammerat, kom hen og hvil dig lidt – her er forholdsvis roligt«. Men far følte – efter at havde ligget der i nogle minutter, at der ligesom var en indre stemme, der sagde til ham: »Løb, løb!« Han styrtede pludselig af sted til stor forundring for kammeraterne i skyttegravnen. Han var næppe kommet halvtreds skridt derfra, før en granat slog ned og dræbte alle de soldater, der lå i den.

Fra selve Fjelstrup har min farmor fortalt om den gamle snedker, Lars Lassen, der boede nær ved stationen, da min far var dreng.

Lars var landsbyens ligkistesnedker. Han havde, fortaltes det, evnen til at kunne forudse dødsfald. Han kunne stå tidligt op om morgenen, gå op på loftet og hente brædder ned. Hans kone sagde så til ham: »Nå, Lars, har du set noget i nat?« »Ja«, svarede han lige så stille uden yderligere at kommentere det. Og så begyndte han at forberede en ny ligkiste. Det slog aldrig fejl!

Fra Sillerup fortælles det fra Søren Bramsens gård, der endnu er i slægtens eje, at der

på loftet i stuehuset var et kranium, om det var af et dyr eller menneske, fortaltes der ikke noget om, og en gammel overtro sagde, at gården ville brænde, såfremt dette kranium blev fjernet. Under en hovedrengøring pønsede et par af gårdens døtre på at fjerne det, men deres mor opdagede det, og de måtte lægge kraniet tilbage.

Forhenværende malermester Marius Nielsen, Hjerndrup, der fødtes og voksede op i Sillerup, gengiver imidlertid en noget anden version af historien. Han fortæller, at han i 1905 overværede, hvordan man på Bramsens gård indemurede et menneskekranium i en stenkasse, som skulle forhindre, at der gik ild i den store brandeg ved gården. Så et eller andet har der jo nok været om snakken.

Fra Fjelstrup fortæller min far, at når hans moster, Kjestine Dall, og hendes mand

Jens Dall havde besøg af gamle Fjelstrup'ere, så sad man og fortalte den ene uhyggelige historie efter den anden. Blandt andet husker min far én, som hans onkel fortalte fra den tid, da han tjente på en gård i Knud.

I Knud skulle der et eller andet sted ligge en skat begravet – fra en af de tidligere krige. De ældre havde ligefrem set en so, der glødede, og som ved midnatstid løb over vejen på et ganske bestemt sted, nemlig der, hvor skatten skulle ligge begravet. Onkel havde selv oplevet det en mørk nat. Hans gæster var heller ikke i tvivl om, at der var noget om snakken.

På gården »Vonnetgaard« på Ørbyhage i Vonsbæk kommune sprang vinduer og døre op hver nat på et bestemt tidspunkt, og selv om konen låste døre og lukkede vinduerne forsvarligt, inden man gik i seng, så gentog det sig hver eneste nat. Min »synske« farfaster Marie berørte det imidlertid ikke, når hun skulle overnatte på gården, men hendes søster Kjestine ville ikke overnatte der – for hun følte sig uhyggelig til mode.

Fjelstrup havde sine originaler

Min far fortæller om en gammel slægtning til hans onkel, Jens Dall, som boede i Fjelstrup. Det var en gammel mand, der nød sin aftægt i onklens barndomshjem.

Den gamle mand havde som ung mand samlet sig en betydelig sum penge, men mistet dem alle ved statsbankerotten i 1813. Det var gået ham i den grad på nerverne, at når han sad på sin bestemte plads i Fjelstrup kirke søndag eftermiddag, og præsten (det har sikkert været pastor Casper Gottfried Tietche, der var præst i perioden 1817-1846) bad for Gud, Konge og Fædreland, så vrissede han højt og tydeligt: »Vissevasse, vissevasse – hvad jeg som ærlig sømand har samlet sammen på saltan vove, det har I slubberter ødelagt!« Og det gentog sig hver søndag.

Ved denne lejlighed må jeg også nævne en meget ualmindelig kvinde, nemlig den

norskfødte kaptajnsdatter fra Bergen, Maren Wildfang på »Feldumgaard« i Vonsbæk kommune. Om hende berettedes det, at hun blandt andet havde medbragt en hel tønne guld.

I 1830'erne tjente min oldemor som ung pige på gården, og hun har fortalt eftertiden om denne yderst særprægede kvinde.

Maren Wildfang havde kun ét ønske, nemlig at Danmark måtte få en fri forfatning ligesom den Norge havde fået i 1814. Derfor var hun også kendt for at skrive smædeviser imod enevælden og dens tilhængere. Smædeviserne blev trykt i Christiansfeld – uden censur, fordi Herrnhutterne havde særlige privilegier. Oldemor måtte til stor fare for sig selv og fruene vandre til Christiansfeld med smædeviserne godt gemt på brystet og ad biveje gå den lange tur for at undgå gendarmerne og lovens håndhævere.

Om Maren Wildfang fortælles det i øvrigt, at hun ved valget af en deputeret til stænderforsamlingen i 1834 gik aktivt ind for den dansksindede Nis Lorenzen, hvis modkandidat var den blakkede amtsforvalter Krogh. Den djærve bondekone kørte nu rundt i sin hestevogn og anbefalede folk at stemme på Nis Lorenzen. Dengang var det uhørt, at kvinder blandede sig i politik, men hendes uforfærdede optræden bidrog til, at Nis Lorenzen blev valgt med 206 stemmer imod amtsforvalter Krogs 98 stemmer.

Hun endte i øvrigt sine dage under yderst beskedne forhold på en lille gård »Kathrine-dal« nede ved Haderslev Fjord sammen med en gammel pige, der havde tjent på »Feldumgaard«, som nu med Maren Wildfang gik ud af slægtens eje.

Min fars slægt stammer fra Bilet, der ligger i lavningen mellem Sillerup og Fjelstrup ved Sillerup Å. Det blev bygget af min tipoldefar, Thomas Madsen. Han oprettede også en kro. Navnet »Bilet« (altså »bi lidt«) tyder også på det.

Den blev i 1780'erne benyttet af smuglere

fra Haderslevengen, der, på vej med deres smuglergods fra hertugdømmerne til kongeriget og omvendt, tog ned til kysten ved Avnø Vig i Fjelstrup, hvor de mødtes med smuglere fra Fyn. Man gjorde ophold på kroen, hvor krofolkene i forvejen havde fået bud om, hvornår man ville ankomme – det var altid ved nattetid, og så stod der et værelse, mad og drikke parat.

Disse forvovne smuglere var sværtet i ansigtet for ikke at blive genkendt. Medens de spiste, måtte ingen af huset beboere vise sig. Bagefter lå der altid en rigelig betaling på bordet.

Min farmor fortalte også nogle små muntre historier fra Fjelstrup sogn. Det gik ikke altid lige højtideligt til ved et »gravøl«. I Gammelby ved Fjelstrup var en ret stor gårdmand død, og han havde efterladt en forholdsvis ung enke. Hun var derfor meget eftertragtet og ombejlet både hvad hartkorn og alder angik. »Gravøllet« var efterhånden så muntert, at man bestemte sig til at lege »To mand frem for en enke« – og faktisk fik vinderen enken.

Og så var der også den gamle håndværker, der i sin høje alderdom gik til pastor Carl W. H. G. Wassner, der var præst i Fjelstrup fra 1916 til Genforeningen i 1920, og meddelte ham, at han tænkte på at indgå ægteskab med sin mangeårige husbestyrerinde. »Hvorfor?« spurgte pastoren. »Jo«, svarede den gamle mand. »Det skal jeg såmænd gerne fortælle hr. pastoren. Sagen er nemlig den, at jeg om vinteren har så kolde fødder, og så kunne jeg varme dem hos hende!« Præsten frarådede ham dog at indgå ægteskab på dette grundlag, og han anbefalede ham i stedet at lægge en varm sten i sengen!

Ligesom andre steder havde man naturligvis også øgenavne i Fjelstrup, og da man som bekendt – i modsætning til nu – ikke havde gadenavne og husnumre i landsbyen, kunne det jo nok være lidt besværligt, såfremt der var flere med det samme navn. Således var der i min fars drengetid hele tre,

der hed Kresten Christensen, hvilket jo nok kunne virke forvirrende. Men man hittede på råd for at kunne holde rede på dem.

Den højeste af vækst, en grisehandler, kaldte man helt naturligt »Store Kresten«, medens den mindste, en arbejdsmand, der var ret lille, blev til »Lille Kresten«. Værre var det imidlertid med den mellemste. Men også her fandt man på råd. Den pågældende, også en arbejdsmand, boede i et lille hus ude i den yderste vestlige ende af landsbyen, og man døbte ham såmænd ganske enkelt »Kresten u'e i æ e-en«.

Det, som vi i dag populært kalder en »hakkeorden«, var heller ikke dengang en ukendt ting.

Præstekonen blev kaldt »Frue« – og det samme gjaldt også fruene på den eneste »herregård« i Sillerup kommune, domænegården »Keldet«, fru Trummer, men den var faktisk også som en enklave i det ellers danske sogn. Her kom man ikke sammen med egnens befolkning, men med officererne og akademikerne inde i Haderslev, eller andre af de store domæneforpagtere fra de nærliggende sogne. Min far husker, at det ofte var adelige officerer, der tidligt gik på pension, og som fra statsmagts side »belønnedes« med en forpagtning, fortrinsvis i polske og nordslesvigske områder. Den, der ejede jorden, havde også magten. Det var ofte den næstældste søn i en eller anden adelsfamilie, hvor den ældste havde fået godset, der blev »belønnet«.

En enkelt af købmanskonerne kaldte sig også »Frue«, og hun sendte en dag besked hen til degnekonen – der i øvrigt var en særdeles fin og kultiveret dame, som stammede fra det »kjøbenhavnske« – gennem sin pige. »A skul hils fra fruene og invitere madammen til kaffe«. Madammen blev ikke overrasket over den tiltale, man ofrede på hende, for det var ganske almindeligt, men hun studsede lidt over den nybagte frue.

I 1903 og 1904 var det opgangstider for landbruget. De store gårde, såsom »Sillerup-

gaard« og »Nederbygaard« blev ombygget. Der kom også »fruer« på gårdene fra de otte sogne på Koldingegnen, og visse steder begyndte man at bruge »herren og fru« i almindelig tiltale, men ellers sagde man »Karen og Peter« til henholdsvis madmor og husbond, sådan som man altid havde gjort det. Dog var der en af Fjelstrups større gårdejere, der sammenkaldte sine folk og meddelte dem, at der nu var kommet nye tider, så for fremtiden hed det altså »herren og fru«. Hertil svarede en gammel daglejer, der havde været på gården i mere end en menneskealder: »Nej, lille Niels, a har kendt dig fra du var en bitte knejt, å ska a sej 'Herren' te dig, så går a heller i daw som i morn«.

I øvrigt var betegnelsen proprietær lige efter Genforeningen ikke et almindeligt begreb, især ikke hos de gamle dansksindede bønder, men der var efterhånden nogle »nordfra«, som yndede at kalde sig det her i det sønderjyske. En af mine slægtninge erindrere en episode, da Theaterforeningen skulle stiftes i Haderslev. En af de tilstedeværende foreslog proprietær Ravn fra »Nederbygaard« i Åstrup som medlem af bestyrelsen. Hertil svarede bemeldte hr. Ravn: »Jeg er gårdejer«. Daværende redaktør Petersen fra »Dannevirke« bemærkede derpå: »Jeg vil anholde en lille ting. Vi kender ikke udtrykket 'proprietær' hernede. Skal vi ikke holde os til det gode danske ord 'gårdejer'«.

I kirken holdt man meget bestemt på sin vante plads. Kvinderne til venstre og mændene til højre, som almindelig skik var. En gang havde en større knægt, der var på besøg hos farmor, sat sig på mandssiden, men desværre lige netop på den plads, hvor gamle Simon From plejede at sidde. From skulede vredt til drengen, der jo ikke havde nogen anelse om, hvad han havde forbrudt, men da knægten alligevel ikke flyttede sig, gav han ham et kraftigt stød i siden, ledsaget af ordene: Ka du så humme dig, knægt!«

Noget, som min far var meget stolt over, var at få lov til at aflevere »offeret« i kirken til jul, påske og pinse.

Mændene gik – med menighedsrådsformanden eller med et menigt medlem af menighedsrådet i spidsen – under afsyngelsen af en meget lang offersalme – omkring alteret og afleverede offergaven, indpakket i blått papir til degnen og i hvidt papir til pastoren. Skolebørnene fik sedler med hjem, og i de hjem, hvor der ikke var skolesøgende børn, blev der gennem skolebørnene udleveret sedler. Alle gav her et bidrag, ikke noget fastsat bidrag, men efter evne.

Man fortæller om en af de større gårdejere, at han gik med en stor seddel uden indpakning og ligegyldigt viftede bagud med den, så folk rigtig kunne »beundre« hans gavmildhed.

Lige syd for kirkegården i Fjelstrup – mellem den nye vej og den gamle, der bugter sig vest om kirkegården – lå i min fars tid en lille mark, der er bebygget. Den havde navnet »æ degns unnen« – altså degnens middagsmad. Tidligere gik degnen rundt og fik sin middagsmad hos bønderne, medens han senere fik et stykke jord som afløsning for denne »middagsmad«. Han kunne så selv dyrke jorden eller forpagte den bort. I min fars drengetid var jorden bortforpagtet, men alligevel bevarede den udtrykket »Degns middagsmad« – »æ degns unnen«.

En gang om året fik præsten og degnen tiende i form af naturalier til henholdsvis degnen og præsten.

Den dag havde børnene fri fra skolen, og en hel del af dem hjalp til med at bære sagerne ind og lægge dem på plads. Efter gammel skik og brug vidste man, hvad man skulle give, alt efter ejendommens størrelse: korn, æg og smør. Man solgte det, man ikke kunne bruge selv.

Gårdejerfamilierne var stærkt indgiftede i hinanden, inden for sognet, og takket være de økonomiske opgangstider, der var begyndt i 1890'erne, og som fortsatte op imod

*Fhv. lektor Mads Thomsen,
Nykøbing, Falster, og
hustru, f. Bille-Topp.
Foto J. Petersen og Co.,
København.*

den 1. verdenskrig, sad de fleste velfunderede på deres gårde. Det var selvbevidste slægter, og de drev deres gårde godt og var vågne over for nye driftsmetoder. Man lyttede opmærksomt til gode råd og vejledningen, som de fik fra landbrugskonsulenterne, der havde fået deres uddannelse nord for grænsen.

Godsejer Mussmann, Keldet i Vonsbæk kommune, hvis jord lå delvis i Vonsbæk og delvis i Sillerup kommune, var en foregangsmand inden for holstensk mejeribrug, der var mere fremskredent og dampdrevet. Han havde sit eget mejeri, han anvendte nye

frøsorter og drev et meget rationelt udviklet landbrug.

Efterhånden som mekaniseringen tog til inden for landbruget, vakte dette ikke udelt glæde hos en betydelig del af befolkningen, nemlig arbejderstanden, og da især hos daglejere, der var ængstelige for at miste deres arbejde ved landbruget. En del af de yngre flyttede derfor til byerne, medens andre udvandrede til Amerika, men alligevel viste det sig, at det mere og mere intensive drevne landbrug havde større behov for manuel arbejdskraft, ikke mindst på grund af den stadig voksende roedyrkning. Men der kom

der alvorlig konkurrence i form af datidens fremmedarbejdere, nemlig de polske roearbejdere, både kvinder og mænd, der i roesæsonen kom tilrejsende fra deres fjerne fædreland; de kunne påtage sig roearbejdet på billigere betingelser end den hjemlige arbejdskraft.

I Fjelstrup var der dog kun enkelte store gårde, der anvendte den polske arbejdskraft, deriblandt gårdejer Finnemann, Anslet, som var en foregangsmand på roedyrkningens område.

De polske roearbejdere blev indlogeret under primitive forhold i en lade, hvor der blev anbragt nogle bænke og borde samt et gammelt komfur. På gulvet var der lejer af strå forsynet med nogle tæpper. De lavede selv deres mad, idet de fik en del af deres løn udbetalt i form af naturalier, såsom skummetmælk, kartofler, mel og en smule flæsk. Hjemmefra var de vant til nøjsomhed under usle kår.

Malmester Marius Nielsen, Hjerndrup, der er født i Sillerup, har fortalt mig, at han fra sin drengetid kan huske, at der på Keldet som regel var ti unge piger, der var ledsaget af en gammel kone og en gammel mand. Konen blev for øvrigt sindssyg og lå på det bare gulv døgnnet rundt.

De unge piger fik overladt et beskedent hus, så langt borte fra gården som vel muligt. De medbragte altid halvtreds kaniner samt nogle kaninunger til dækning af deres forbrug af kød. Til daglig levede de af tyske bønner og byggryn, som de fik udleveret fra gården sammen med skummetmælken og kartoflerne – de sidste dog kun til det tidspunkt, da roepigerne selv kunne høste deres kartofler. Pigernes hus var uden møbler, og de sov på gulvet på halm og med et stykke groft lærred over sig. Lønnen var 40 pfennig om dagen, men i roetiden, der strakte sig over otte uger, fik de 80 pfennig. Da lønnen var så ringe – og en tur med amtsbanen kostede en almindelig dagløn – måtte pigerne gå turen frem og tilbage til fods, iklædt de-

res røde og grønt stribede dragter, når de på søn- og helligdage skulle i kirke i Haderslev. Omegnens folk syntes nok, at gårdene, der jo havde mange køretøjer og hesteforspand, kunne have lånt pigerne et køretøj og et spand heste.

Forhenværende smed Hans Peter Andersen, Årøsund, der også er født i Sillerup, har fortalt mig om lignende usle forhold hos den lokale godsejer, domæneforpagter Gyldenfeld, Hjerndrup. Gyldenfeld var en hård mand. Hans forkarl lod både de polske roearbejdere og tjenestepigerne i huset smage pisen, hvis de ikke arbejdede hurtigt og hårdt nok.

Når de katolske roearbejdere på søn- og helligdage skulle til messe klokken 7 i kirken i Haderslev, så blev de af forkarlen drevet til stationen som en flok kvæg. Roearbejderne var pæne folk, der aldrig lavede ballade eller drak sig fulde. En liter brændevin kostede få pfennig, men daglønnen var som nævnt til gengæld kun 40 pfennig.

Men der fandtes dog også arbejdsgivere, der behandlede deres roearbejdere mere human.

Således fortæller Helene Oxholm, Hoptrup, hvis far havde »Jørgensgaard«, at der var tale om pæne unge piger. I 1914, da deres hjemegn blev krigsskueplads, kunne pigerne naturligvis ikke komme hjem. Hendes far rejste med dem til Hamborg for at rådspørge konsulen, men denne kunne intet gøre. Så forsøgte man at anbringe pigerne på forskellige gårde i omegnen af Hoptrup. Hendes far og deres nabo tog hver en pige i tjeneste, og de var flinke og høflige. Begge piger blev sidenhen gift med danskere og blev på egnen.

Til trods for den beskedne løn kunne roepigerne alligevel lægge så mange penge op, at de kunne klare sig resten af året i deres hjemland, ja, de kunne måske også underholde deres fattige slægtninge derhjemme.

Pigerne kom ved majtid, og de skulle være ude af landet senest den 1. december.

De var alle romersk-katolske. Nogle få år efter århundredskiftet var der blevet bygget en katolsk kirke i Mariegade i Haderslev. Kom man på en søn- eller helligdag forbi denne kirke ved gudstjenestetid, så kunne man se hele flokke af disse polske arbejdere med de stærkt slaviske træk.

Pigerne eller de voksne kvinder elskede at pynte sig med silkebånd i håret og dekorere deres bluser, alt i stærke farver. På sådanne dage havde den katolske præst travlt, for han måtte ofte læse de breve for dem, som de havde modtaget hjemmefra, og skrive breve for dem hjem til familierne i Polen. De allerfleste af arbejderne og pigerne var nemlig analfabeter.

Ved deres ankomst om forsommeren blev mange af dem afhentet ved stationen, Haderslev Vest, i køretøjer fra deres arbejdsgivere. Pigerne havde ofte blomster med fra deres fjerne hjemland, blomster som de omhyggeligt havde passet og plejet under den lange rejse hertil. De flettede dem så sammen i kæder og hængte dem om halsen på kusken, der hentede dem ved toget. Ved ankomsten til deres arbejdsplads gentog bekransningen sig, dennegang af husbond og madmor. Man nejede dybt for dem og ville gerne kysse dem på hånden, for det var man vant til hjemmefra.

Når roekampagnen i løbet af november måned var overstået, måtte de ikke blive her, men skulle forlade landsdelen igen og rejse hjem til Polen. Dog var der enkelte, der blev her. Hvem kunne vel forhindre, at en og anden ung nordslesvigsk mand gik hen og forelskede sig i en smuk, sortøjet polsk pige og giftede sig med hende, og var hun først lovformeligt gift, ja, så var hun tysk statsborger og hjemstavnsberettiget i landsdelen. Det er også sket, at en ung polak ægtede en nordslesvigsk pige, og i et sådant tilfælde var der mulighed for, at ægtemanden gennem gode anbefalinger fra pigens familie kunne blive anerkendt som hjemstavnsberettiget her. Naturligvis var det endnu lettere

at få myndighedernes velsignelse, hvis det unge par havde haft arbejde hos en tysk bonde eller på en af de store domænegårde! Ja, så var det let at få en sådan sag bragt i orden!

Der bor endnu på Haderslevvegnen efterkommere af disse polske roearbejdere, som for trekvart århundrede siden kom her til egnen. Gennem de mange år, der er gået, er de blevet en del af den sønderjyske befolkning, og kun de polske familienavne minder om deres oprindelse.

Den katolske kirke i Haderslev blev bygget, da de polske roearbejdere kom hertil, altså lige efter århundredskiftet, men der er endnu et moment, der har gjort sig gældende, og det var indvandringen af de mange tyske tjenestemænd efter 1864. Hertil kom så mange erhvervsdrivende af forskellig slags, af hvilke nogle i hvert fald var katolikker, og endelig må man ikke glemme den tyske garnison i Haderslev, hvor ikke så få polakker aftjente deres værnepligt. Endelig kunne adskillige af befalingsmændene også være romersk katolske. Min far fortæller i denne forbindelse, at han havde skolekammerater, der ikke kunne deltage i skolens protestantiske religionsundervisning.

Med hensyn til det nationale under fremmedherredømmet med særlig tilknytning til Fjelstrup og de omliggende kommuner, er der enkelte småtræk fra sognet at berette.

Der var min oldefar, min farmors far, Søren Thomsen, Sillerup, som ikke ville lade sin ældste datter konfirmere i Fjelstrup Kirke efter 1864, hos den daværende pastor Adolf Heinrich Strodtmann Matzen, præst i Fjelstrup kirke i perioden 1864–1892; hans gravsten står i den sydlige ende på Fjelstrup kirkegård.

Oldefar havde som tidligere omtalt deltaget i det blodige slag ved Isted i 1850, og pastor Matzen, der var født på Tørninggaard ved Haderslev, hørte til de præster, der havde været med i oprøret imod Danmark i 1848. Som belønning efter 1864 havde han

fået embede i Nordslesvig. Af den grund måtte min fars moster gå til fods til Hejls for at blive konfirmeret der. Der var tale om en strækning på en halv snes kilometer, og hun måtte derfor undervejs overnatte hos sin farbror i Anslet.

Min farfars farbror i Anslet, Hans Thomsen, der stammede fra Bilet mellem Sillerup og Fjelstrup, var en særdeles vågen mand. De Ansletter læste derfor ganske naturligt alt nyt, og de lånte eller købte de forbudte bøger efter 1864. De var grundtvigianere og interesserede i alt det, der skete ude omkring dem. De havde også fået fingre i Franz Beyerleins (naturligvis forbudte) bog »Jena oder Sedan«, der var udkommet i begyndelsen af århundredet. I denne bog skildres det, hvordan Tyskland nærmede sig et nyt Jena. Den tyske hær's moral – ikke mindst blandt officerer og befalingsmænd – var af en så ringe beskaffenhed, at Tyskland utvivlsomt gik et nyt nederlag i møde, ikke på grund af militær afmagt, men af moralske grunde.

Familien i Anslet lånte bogen ud til lærerens søn, der på den tid gik på seminariet i Ekernførde. Her blev bogen beslaglagt under en razzia på elevernes værelser, og den unge mand måtte lade sig underkaste et skarpt forhør om, hvor han havde den bog fra. Han påstod naturligvis, at han ikke havde læst den. Men da de Ansletter hørte om den unge mands trængsler, skrev de frimodigt til myndighederne og forlangte deres bog udleveret. Man siger som bekendt, at heldet står den kække bi. I hvert fald må en så uhørt frækhed have forbløffet myndighederne, idet de faktisk hovedløst returnerede bogen – og sidenhen hørte man i øvrigt ikke mere til sagen.

Min far husker, hvordan han, sammen med sin mor og andre naboer, blev inviteret ind til deres nærmeste nabo, Marie From, der var gift med Christian From i Fjelstrup, for at høre den kendte fortæller og folkesanger, Morten Eskesen, der gik omkring

og underholdt danskerne i udlændighedstiden. Han drog af sted med sin taske over skulderen og udbredte kendskabet til de nyeste melodier i Højskolesangbogen, samtidig med, at han fortalte Danmarkshistorie. Han var en datidens troubadur – en omvandrende folkesanger. Han var tillige dansk friskolemand og folketaler. Han døde i 1913 – syvogfirs år gammel. Morten Eskesen var en meget produktiv mand. Han udgav en sangbog, skrev selv fædrelandssange og satte musik til dem – og til Grundtvigs og Bjørnsons sange. Hvis man slår op i Dannevirke fra november 1904, finder man en annonce, der fortæller, at Morten Eskesen har udgivet en bog »Paa Rejse« – med undertitlen »Minder og Oplevelser«. Den udkom i kommission hos Carl Niensens Boghandel i Haderslev.

Jeg nævnte ovenfor Marie From. Om hende fortælles en morsom historie, der på daværende tidspunkt ikke kunne være helt ufarlig for hende.

To gange om året – nemlig ved forårs- og efterårshovedrengøringen – luftede hun som skik og brug var sit sengetøj . . . og sit Dannebrog! Flaget blev hængt op foran huset, hvor det blev luftet særligt længe og grundigt! Når folk kom forbi, kunne man være helt sikker på, at Marie From dukkede op i vinduet eller uden for huset, idet hun pegede på flaget og sagde: »Synes I ikke, at det er kønt?« Ejendommeligt nok kom det aldrig gendarmerne for øre – hun fik i hvert fald aldrig noget besvær med tyskerne.

I denne forbindelse må det imidlertid også understreges, at Fjelstrup, Anslet, Knud og Sillerup kommuner helt tilbage til 1864 altid var yderst udprægede danske sogne, der havde dansk flertal i kommunerådet. Tyskerne var overhovedet ikke repræsenteret. Derfor måtte den tyske regering i disse kommuner indsætte en kommissarisk forstander for kommunen, en mand, som de i national henseende regnede for at være loyal over for »riget«.

Kildemateriale på af- og omveje

Af POUL KORSE

Under krigen var det vanskeligt at opbevare indsamlet kildemateriale om besættelsen betryggende.

Overlærer Poul Korse, Helsingør, husker de besværligheder, hans far kom ud for, da han hjælpsomt havde lovet at gemme de betretninger, som i 1945 blev til redaktør Chr. Refslund Thomsens bog om de fem år.

I 1945 – kort efter besættelsens ophør – udgav redaktør Chr. Refslund 2-bindsværket »Fem Aar – Indtryk og Oplevelser« (H. Hagerup – Slesvigsk Forlag).

Refslund, der var Flensborg Avis's lokalredaktør i Sønderborg, begyndte straks efter 9. april 1940 at indsamle øjenvidneskildringer fra en lang række personer, der havde været i begivenhedernes centrum. Han skriver selv herom i forordet: »Efter Ydmygelsen den 9. April 1940 nedskrev forskellige Personer deres Indtryk af denne Dag. – Forskellige af de Officerer, der deltog i Kampene, gav en Beskrivelse af de Kamphandlinger, som de havde ledet eller overværet. – Det blev til et Ønske om at lade Bidragene indgaa i en Bog, der i en Række Bidrag skulde skildre Begivenheder fra Krigen i Danmark, som paa Grund af Forholdene ikke kunne offentliggøres dengang. Der skulde fortælles herom af Øjenvidner og i en personlig Form, der ikke saa meget tilstræbte det samlede afklarede Overblik eller tør Historiskrivning som at give et levende Billede af Episoder fra Krigen.«

Som Refslund selv bemærker, tilstræbte han ikke med sit værk at give det samlede overblik over besættelsestidens historie –

hvem kunne det i 1945? Til gengæld medførte hans indsats, at der blev skabt et værdifuldt kildemateriale, historieforskere senere har kunnet øse af. Som eksempel herpå kan nævnes Børge Outze, der i sit omfattende værk »Danmark under Den anden Verdenskrig« ved flere lejligheder refererer til Refslund og blandt andet skriver ». . . den adskillige gange citerede og roste bog »5 år. Indtryk og oplevelser«. (Bind 1 – side 426).«

Refslunds værk har en tilblivelseshistorie, som jeg – som dreng – selv har haft en lille andel i.

Som besættelsestiden gik, modtog Refslund stadig mere materiale til brug for udgivelsen af værket. Samtidig blev tyskerne mere og mere nærgående, hvorfor faren for, at dette materiale ville falde i deres hænder, blev overhængende.

Refslund anmodede derfor min far, der var referent til Flensborg Avis i Broager, og derfor havde et nært samarbejde med Refslund, om at opbevare papirerne og gemme dem væk, vel sagtens ud fra en betragtning om, at faren for opdagelse ville være væsentlig mindre ude på landet.

Papirerne blev transporteret til Broager, hvor de blev lagt i en stor trækasse med beslag og derefter stillet op på loftet i Kirkegade 6, hvor vi på det tidspunkt boede.

Efter nogen tid fik min far imidlertid også »kolde fødder«. At dette ikke var ubegrundet viste sig den 21. juni 1944. Den dag fik vi »besøg« af Gestapo. De var på jagt efter lærer (senere skoleinspektør) Carl Jensen, Broager, der var gået »under jorden«. Da jeg, mens dette skete, var i skole, overvæ-

rede jeg ikke selv begivenheden, men jeg husker tydeligt – især min mors ophidselse og angst – da jeg kom hjem. Efter hvad jeg senere har fået fortalt af mine forældre, og som det også fremgår af min fars dagbog, var de tyske – civilklædte – politifolk meget emsige. Hele vores lejlighed blev grundigt gennemført, og bl.a. hev de flere bøger ud af reolerne for at se, om noget skulle gemme sig her. At min far havde friske eksemplarer af illegale blade gemt under sit skrivemaskineunderlag, opdagede de dog heldigvis ikke, og efter en formaning til min far om at holde sig »politisk rolig« kørte de igen.

Refslunds papirer var imidlertid på dette tidspunkt gemt godt af vejen, idet min far efter aftale med provst Harald Rohleder havde fået lov til at opbevare dem på Broager kirkes loft.

På et vist tidspunkt rygtedes det imidlertid, at tyskerne havde fået en pågående interesse for danske kirkelofter, hvorfor papirerne igen måtte flyttes; men denne gang blev de gemt effektivt og definitivt af vejen. Vi er nu nået frem til sensommeren 1944.

Min far lånte hest og vogn hos gårdejer Hansen i Østergade i Broager. Trækassen med alle papirerne blev placeret på vognen og godt camoufleret. Derefter kørte min far og jeg langt ud på landet – ud til gårdejer Chr. Hansen på »Bryggergården« i Brunsnæs. Her blev der ude på en af markerne gravet et dybt hul, og heri nedsænkede kassen med sit uvurderlige indhold, afventende bedre og frie tider.

Så gik ca. ¾ år, og endelig oprandt befrielsen.

Tiden var nu inde til igen at bringe det – gennem fem lange år – illegale materiale for dagens lys.

Endnu engang lånte min far gårdejer Hansens hest og vogn, og med min mor, min gode ven Thorkil Rohleder og jeg som passagerer, gik turen igen til »Bryggergården« i Brunsnæs. Vel ankommet hertil fik vi kas-

sen gravet op og læsset om bord på vognen – og da det jo var mangeltider, husker jeg tydeligt, at vi også fik en skålfuld frisklagte æg med hjem. På hjemturen til Broager gik det imidlertid galt. Kort før Iller skole mistede min far – der sandt at sige ikke var nogen specialist med hensyn til hestekørsel – kontrollen over hesten – en hoppe, der havde føl hjemme i stalden. Hesten løb hurtigere og hurtigere, og til sidst var der nærmest tale om løbskkørsel. Min far råbte om til os, der sad på ladet, at vi skulle prøve at springe af vognen, og hvordan det end lykkedes – den dag i dag fatter jeg ikke, at det gik – min mor og vi to drenge på henholdsvis 6 og 8 år sprang af vognen i farten, og uden at have fået nævneværdige knubs så vi min far med ekvipage fortsætte i strakt galop mod Broager. (Hvordan det gik med æggene husker jeg ikke).

Meget beklemte måtte vi tre »afhoppere« nu vandre resten af vejen hjem – og det angste spørgsmål under hele spadsereturen var naturligvis: Hvordan er det gået far. Stor var derfor vor glæde, da vi endelig kom hjem og erfarede, at alt var gået godt. Pokker havde godt nok taget hesten; den var galopperet op gennem Broager by, uden at min far havde haft nævneværdigt at skulle have sagt. Men hesten var fundet hjem, og da den igen stod i gården foran stalden, hvor den kunne høre sit føl vrinske, faldt den helt til ro, og alt endte lykkeligt.

Men for at vende tilbage til det væsentlige: Refslunds papirer. Disse blev naturligvis hurtigt afleveret til den rette ejermand, og som tidligere nævnt fremkom det endelige resultat heraf hurtigt herefter.

Dog, papirerne bar umiskendeligt præg af at have ligget under mulde i længere tid. I den nedgravede kasse havde min far også liggende en del af sine egne papirer: Illegale blade, flyveblade, dagbogsnotater og lignende. Disse papirer beror i dag hos mig, og de vidner stadig om de forhold, hvorunder de har været opbevarede. Mange af dem

kan knap røres, før de falder fra hinanden, og flere af min fars håndskrevne dagbøger kan næppe læses, fordi skriften på grund af fugten er løbet ud. De dele af dagbøgerne, der er maskinskrevet her og nu, står dog stadig klart og vidner for læseren af i dag om en tid præget af usikkerhed, rygtedannelser og uvidenhed om, hvad der skete uden for denne lille cirkel, man selv befandt sig i.

Kilder:

- Chr. Refslund og Max Schmidt: Fem år – Indtryk og oplevelser. (H. Hagerup's Forlag - Slesvigsk Forlag - København 1945.)
 Børge Outze: Danmark under Den anden Verdenskrig. (Steen Hasselbalchs Forlag - København - u.å.)
 August Korse: Dagbogsoptegnelser fra besættelsestiden.

Peter Andersen af Nordborg udi Helvith

Af F. S. GROVE-STEPHENSEN

Fredericia toldbog for 1735 har den 25. juli følgende notits:

Skipper Peder Andersen af Nordborg udi Helvith kommer fra Flensborg med sin galiouth drægtig 13 læster indehavende der indtagne

100 tønner rug, 140 tønner salt, 24 lispund boghvedegryn, 3 lispund ærter, 1 rulle sejl-dug, 2 stk. dynevår af 100 alen, een sethee værdi 10 sletdaler, hvide kniplinger af værdi 50 rdl., 20 tønner og 14 fjerdinger korn-brændevin.

Udgående her indtagende:
 15 tønner mjød, 4 tønner boghvedegryn, een tønne honning.
 Agter hermed til Bergen.
 Betalt fyrpenge med 29 sk.

I selve toldregnskabet er adressen måske rigtigere:

Her hedder det under samme dato:
 Skipper Peter Andersen af Helvitz ved

Nordborg, agter at indtage her på strømmen udi sin førende galiouth 13 læster, som hand udi i Bergen

hos Heinrich Linnemand agter at losse:
 6 fd. Miød, deraf told med pp 27 sk.
 for tagende toldseddel betalt 3 sk.
 hos Jacob Jotssøn 6 fd. mjød,
 deraf told med pp 27 sk.
 for tagende toldseddel 3 sk.
 hos Hans Bang
 4 tdr. Boghvedegryn 4 sk.
 3 fjerdinger mjød 12 sk.
 for tagende toldseddel betalt 3 sk.
 en tønne honning fri.
 skipper betalt for lugernes åbning,
 den fjerde part af lasten 29 sk.

1 skippund = 20 lispund = 320 pund = 160 kg.
 1 tønne øl = 4 fjerdinger = 136 potter = 131,392 l.
 1 tønne korn = 4½ kubikfod = 144 potter = 139,121 l.

Sagt og skrevet

Pluddervælsk

Redaktør Jens Jessen, Flensborg Avis, der må regnes blandt dem, der har skrevet det mest mønsterværdige dansk, har i artiklen »Vort Standpunkt«, der blev offentliggjort i bladet 2.10.1897, og nu blev genoptrykt 24. juli 1981 (i anledning af 75-årsdagen for forfatterens død) følgende afsnit om brugen af fremmedord:

Hvor bange enkelte mennesker end er for alt for megen sproglig renfærdighed, og hvor meget andre end føler behag ved at boltre sig i pluddervælsk, så er der dog hos langt den overvejende del af almenheden velvilje over for det krav, der træder frem i ordsproget: Tal dansk til det danske folk.

Boganmeldelser

H. Neumann: *Jutish burials in the Roman Iron Age*

Artikel i: Angles, Saxons and Jutes. Essays presented to J. N. L. Myres, p. 1–10. Oxford 1981.

Mens vi er ret godt underrettet om vikingerens bedrifter i England, er det faktisk meget lidt, der vides om jyderne deltagelse i den angel-saksiske invasion et halvt årtusinde tidligere. Mest detaljeret skriver den engelske historiker Beda i 700-tallet, at jyderne, der havde slået sig ned i Kent, på øen Wight og i det sydlige Hampshire, kom fra en mægtig germansk folkestamme, som boede nord for anglernes land, d.v.s. antagelig i Nordslesvig og i det sydlige Jylland. I mange år var man dog af den opfattelse, at Beda, der skrev 300 år senere, end begivenhederne fandt sted, havde taget fejl, for det kneb alvorligt med at finde arkæologiske paralleller mellem Sydengland og Jylland. Ganske vist skilte Kent sig tydeligt ud fra de øvrige grevskaber, men området syntes snarest at have forbindelse med frankernes romersk påvirkede kultur. Inden for den sidste generation har billedet dog ændret sig væsentligt. Først blev man opmærksom på, at der var mange ligheds-

punkter mellem kentiske smykker fra omkr. 500 og sydsandinaviske metalarbejder, og senere er der blevet peget på overensstemmelser mellem lerkar fra Kent og Jylland.

Her er det Hans Neumanns lille artikel i festskriftet til den engelske forsker J. N. L. Myres kommer ind i billedet, idet der her inddrages et nyt element, gravskikken, i debatten. Med udgangspunkt i udgravninger i Hørløk ved Vojens og i Højvang nær Skodborg fremhæves nogle træk ved gravskikken, som kan genfindes på kentiske gravpladser. Selv om der tidsmæssigt synes lige lovligt langt mellem på den ene side Hørløk-gravene fra 2. årh. og Højvang-graven fra 3. årh. og de tilsvarende kentiske fra 7. årh., så er Hans Neumann her inde på en rigtig tankegang. For mens fællestræk i keramikken og indenfor andre genstandsgrupper altid vil kunne affejes som handelsforbindelser eller modestrømninger, er ritualer omkring døden så nært forbundet med folkegruppens inder-

ste kulturtræk, at ligheder på dette område må skyldes mere end tilfældige bekendtskaber.

Det er givet, at man i det fremtidige ar-

bejde med disse problemer vil være tjent med at se nærmere på de mange gravfund på begge sider Vesterhavet.

Steen Wulff Andersen

Mennesker i Tønder

Werner Christiansen: Tønder huse – Tønder slægter. (Udgivet i anledning af Tønder sparekasses 160-års jubilæum).

Der findes mange slags lokalhistorier, digre værker, lærde fremstillinger og specialafhandlinger, men så findes der heldigvis også de ganske uprentiøse, underholdende skildringer, som man kommer til at kigge i, men så ikke lægger fra sig, før de er læst til ende. Werner Christiansens beretninger fra Tønder hører til den sidste gruppe. Han tager læseren ved hånden, fører ham gennem byens gader, fortæller her om en pumpe, der om et hus eller en karré, og et andet sted om en familie eller en slægt, men hele tiden om mennesker.

Christiansen røber, at hans mor som ung måtte hente vand ved en af byens gadepumper. Den havde i folkemunde fået navnet sladderpumpe, skønt den sikkert hverken var bedre eller ringere i så henseende end de andre. Da man omsider fik vandværk i 1903, kom pumperne ud på landet, torvepumpen f.eks. til Sæd, hvorfra den senere blev solgt til billedhuggeren Gunnar Hammerich og derfor kan findes i det museum, hans hus i Ærøskøbing er blevet omdannet til. Så det var en gadepumpe, der kom til ære og værdighed.

Tønders gadepumper gik over i historien, men ikke for det gode. Allerede Pontopidan melder i sit danske atlas: »På vand har staden ingen mangel, men det er ej det bedste. Man tæller 30 trækbrønde, som alle giver brakt vand, hvilket vel kan bruges til madlavning og ølbrygning, men ikke til te-vand eller vask.«

Det dårlige vand gav Tønder et dårligt omdømme, for så tyer man til øl og andre

drikke, hvad de 80 udskækningslokaler, der fandtes omkring århundredskiftet, bærer vidne om. De to af dem, Humlekærren og den gamle Schweizerhalle, får hver et kapitel, men det går også igen i mange af menneskeskildringerne, at drikkeriet var et problem, omend hos få så festligt som hos københavneren Theodor Jersild, der blev egnens læge, en dygtig og opsigtsvækkende original.

Hvem møder vi ellers? Marskens kvindelige jorddrot, Ulrike fra æ kog, Madam Hage, den tyske slagter Frede, der kaldte sin hund for Kjær for ustraffet at kunne bruge ukvemsord mod datidens danske borgmester, der hed Kjær, vi møder byens enlige politibetjent, Bergmann, der fik hæderslavnet Johann der Gerechte, Halligdigteren Wilhelm Lobsien og den tyske journalist Georg Stuckert, der kom sydfra, og som af interesse for de islandske eddaer blev ført nordpå, hvor han strandede i Tønder og måtte i arresten på grund af sine protester imod den behandling, danskerne fik i Køllertiden.

Vi støder også på navnet Chr. Torpe, der ligeledes hører til journalistikkens verden, men det er en misforståelse. Den mand, der jævnligt blev anholdt for fuldskab, hed ikke Torpe, men Chr. Torp, og han var snedker.

Og så er der en mand som Olufsen å æ mærken, der samlede sig en stor formue som driftig forretningsmand. Til sønnen Peter af første ægteskab købte han således herregården Kvistrup ved Struer. Anden gang giftede han sig med en præstedatter fra Nordby på Fanø. I dette ægteskab fik han tvillingebrødrene Lars og Oluf. Da det var hensigten at

give dem en højere uddannelse, blev de sendt til optagelsesprøve på Ribe latinsko­le. De klarede ikke prøven, men Oluf trøstede sig med bemærkningen: Det ka osse væe det sam, for i Danmark fæe æ beamter minner i gehalt end i Tyskland.

Tvillingerne giftede sig siden med piger fra tyske hjem og sluttede sig til tyskerne. Oluf blev endda af den tyske byrådsgruppe valgt til borgmester i Tønder i 1920. Samme år gik halvbroderen Peter fra Kvistrup ud af Landstinget, hvor han havde været konservativt medlem siden 1910, og i denne egen-

skab havde han givet sin stemme til Clausenlinien som ny grænse.

Den førte fødebyen til Danmark. Iøvrigt har forfatteren ikke fået med, at det er Kvistrup-linien, der har bragt navnet viden om gennem firmaet Bang & Olufsen. Men ellers er det ganske imponerende, hvad der af viden om slægter og mennesker er videregivet i bogen i uhøjtidelig form, og Werner Christiansens Tønderbilleder kan læses med fornøjelse også af folk, der ikke hører byen til.

Bj. Sv.

Virksomheder og mennesker i Skærbæk

H. E. Sørensen: »Håndværk og handel i Skærbæk gennem 100 år«, 128 sider, ill., 65 kr. Forhandles af Asmussens boghandel, Skærbæk.

Den forhenværende lærer H. E. Sørensen har ikke som forfatter glemt, at god pædagogik også skal rumme et vist mål af underholdning, og den flittige hjemstavnsgranser har da ikke alene samlet stof om virksomheder og mennesker inden for handel og håndværk i den bog, der udsendes i anledning af Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforenings 100-års jubilæum, men han har også videregivet den på en underholdende måde.

To indvendinger. For det første får vi ikke rigtig sammenhængen i navneskifterne. Ved starten i 1881 fik foreningen betegnelsen Skærbæk Håndværker- og Industriforening. Ved genoprettelsen i 1919 efter krigtidens opløsning blev det til Skærbæk Håndværkerforening. Ved faneindvielsen i 1933 kan man på billedet af fanen læse Skærbæk Håndværker- og Industriforening, men tilsyneladende blev den kun kaldt Håndværkerforeningen, omend praktiseret således, at man også optog handlende, bortset fra brugsforeningsuddele. I 1948 blev de handlende opfordret til at slutte sig til deres egne faglige organisationer, hvorefter der dannedes en handelsstandsforening, som bestod indtil de to foreninger blev sluttet sammen i 1962, og navnet blev derefter Skærbæk Håndværker- og

Handelsstandsforening.

Den anden indvending er væsentligere. Som bekendt fik Skærbæk i Christian Johannes Jacobsen, der var sognets præst fra 1884 til 1904, en pioner på egnsudviklingsområdet, desværre mere solidt funderet i fortyskningsarbejdet end i økonomi. Men hvilken indflydelse fik han på den erhvervsforening, der var startet tre år før han kom til Skærbæk? Hvor langt blev foreningens mænd økonomisk impliceret i præstens foretagender? Og hvorledes kom det til at påvirke dem nationalt? Det får vi kun nogle spredte betydninger til. Side 24 nævnes en indvandret tysker, blikkenslager Lindemann, der blev anklaget for beskyldninger mod Creditbankens bestyrelser for bedragerier, men blev frikendt. Man læser i forbigarten om Mathias Köhn, der i 1848 deltog i det slesvigholstenske oprør og nu blev præstens svorne tilhænger.

I 1901 var over halvdelen af industriarbejderne i Skærbæk by og næsten halvdelen af alle beskæftigede i egnen nord og nordøst herfor ansat i præstens virksomheder, så man kan ifølge Sørensen vanskeligt »undervurdere hans indsats for beskæftigelsen«. Der skal nok stå »overvurdere«, og nogen vurde-

ring i relation til den jubilerende forening bliver det ikke til. Man får f.eks. intet at vide om købmand Matthias Schmidts rolle i forbindelse med Lakolk-selskabet.

H. P. Thyssen Schmidt, der nærmest var tyskerhader, fik fire sønner. Om den ene fortælles, at han blev lige modsat og blev en af prøjsernes ivrige støtter i Skærbæk. Den anden var Matthias, en tredje blev glarmester i byen, og den fjerde rejste til Husum, hvor

han oparbejdede en stor forretning. Hvordan blev denne familie påvirket af præsten økonomisk og nationalt?

Den slags problemer kommer H. E. Sørensen ikke til bunds i, og derfor savner man noget i sin viden om Skærbæks udvikling. Alligevel kan Håndværker- og Handelsstandsforeningen godt være tjent med jubilæumsskriftet. Det består ikke af fyldekalk.
bjs

Rundt i Sydslesvig

Fr. Rudbeck: På opdagelse i Sydslesvig. 200 sider. Ill. Unitas Forlag 1981. Pris 110.- kr.

Når Grænseforeningens landssekretær Fr. Rudbeck udgiver en bog om at gå på opdagelse i Sydslesvig, er det nærliggende at sammenligne resultatet med de to kendteste forgængere på dette felt, nemlig H. V. Clausens »Sønderjylland«, der udkom i adskillige oplag i årene både før og efter den første verdenskrig, og »Ture i Nord- og Sydslesvig«, skrevet af Niels Petersen-Høkkelbjerg og Poul Kürstein.

H. V. Clausens rejsefører ligger tæt op ad Baedekers bøger med udførlige anvisninger på hoteller, togforbindelser etc. som indledning til orienteringen om den enkelte by efterfulgt af byens historie og en overordentlig grundig beskrivelse af alle seværdigheder. Han er bundet til »jærnvejene« og bortset fra en visit på Sild, besøger han udelukkende Sydslesvigs østkyst.

Kürstein og Rudbeck bruger naturligvis bilen på en række til dels identiske ture. Men hvor Kürsteins bog ind imellem bliver til en historiebog med grundig indføring i den pågældende lokalitets egenart gennem tiderne, er Rudbeck en rappere rejseleder. Han »smutter« ikke, som Kürstein ind imellem fornøjer sig med, men kører pænt og regelret. Hans vejledninger er omhyggelige, men han fortaber sig ikke i århundreders historie – han har ikke skrevet »Læs om Sydslesvig«, men han burde måske have henvist til den.

Ind imellem har han meget personlige og fortræffelige anvisninger. Eksempelvis står han oppe på Duborg Banke ved siden af den, der er på rundtur med ham i Flensborg og beskriver punkt for punkt den storslåede udsigt fra Kollundskovene i nord til Skt. Hans Kirkes slanke spir mod syd og Centralbiblioteket lige neden for.

Rudbecks bog er en hensigtsmæssig og fuldt tilstrækkelig vejviser for de fleste turister, og netop ordet vejviser begrundet den eneste virkelig alvorlige indvending mod hans bog:

H. V. Clausen havde ingen billeder, men fortræffelige kort, Kürstein har en del billeder og helt godt kortmateriale, omend et ordentligt oversigtskort mangler, men Rudbeck har mange, mange billeder, – de er for små og for dårlige, hvad forlaget og ikke forfatteren skal kritiseres for –, men hvad værre er: Der mangler kort, som man kan se på og få forstand af. Hvad hjælper det, at forfatteren samvittighedsfuldt fører sine læsere rundt i landsdelen, og endda sætter et nyttigt afstandsskema ind lige efter forordet, når forlaget anbringer tågeklatter som kørevejledninger.

Vil man glæde sig selv med altid at være på den rette vej, bør man supplere Rudbecks bog med for eksempel et eller flere af de blå Kreiskarte (1:75000).
ibs

50 år korsang på Duborg-Skolen. 1931–1981.

64 sider. Ill.

I et ganske formløst hæfte fejrer Duborg-Skolens Margrethekor 50-årsdagen. Der oplyses intet om redaktion, der er ingen indholdsfortegnelse, og først på side 36 finder man fødselsdatoen oplyst af Abelone Jacobs, der systematisk har gennemgået skolens årsskrifter og konstateret, at den dag sang skolens kor for første gang uden for murene.

Rektor Knud Fanø indleder de mange erindrings- og hyldestbidrag med en munter

og underfundig tak til koret for megen vellyd gennem årene, idet han blandt andet minder om aftalen fra rejserne: Kormedlemmerne skal forholde sig rolige, når han taler, til gengæld er han rolig, når koret synger, og det er gået hver gang!

Det nydelige hæfte er sprængfyldt med billeder af dirigenter og syngende, smilende og glade kormedlemmer fra de 50 år.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. juli: På linie med de tyske velfærdsorganisationer opretter Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig egne socialstationer i Flensborg og Slesvig; de kan etableres med tysk tilskud.

2. juli: Den slesvigholstenske regerings planer om med forbundsmidler at søge fremmet bygning af en bro fra Femern til Lolland, fremkalder også tyske reaktioner. Formanden for Flensborg bys erhvervs- og trafikudvalg L. F. Peters peger på, at denne løsning såvel trafikalt som erhvervmæssigt ikke blot vil skade byen Flensborg, men også hele landsdelen Slesvig. Flensburger Tageblatt ser dog en trøst i, at forbundsrepublikkens øjeblikkelige finansmisère lige så

lidt vil give muligheder for en Femernbæltbro som i Danmark for Storebæltsbroen.

3. juli: Flensborgs indbyggertal er siden 1961 faldet med ca. 10.000 og er efter sidste opgørelse nede på 87.800. Også Slesvig by har i samme periode haft faldende indbyggertal, nemlig fra 33.766 til 30.018.

I Nordfrislands amt findes i alt 6076 landbrugsejendomme, hvoraf kun 17 pct. er over 50 ha. Slesvig-Flensborg amt har 4980 landbrugsejendomme, heraf er 19,3 pct. over 50 ha.

Ud for Goting blev på øen Før er fundet en sølvskat omfattende 74 mønter fra før år 720. Mønterne stammer fra den frisiske konge Redbards regeringstid og viser Odins bilde. Museumsforeningen på Før opfordrer til at starte en udgravning på stedet for at finde rester af den havn, der vides at have ligget her til langt op i det 13. århundrede.

4. juli: De tyske forbundsbaner favoriserer ved godstransporter fra Danmark til Mellemuropa i høj grad Fugleflugtslinien fremfor forbindelsen over Fredericia-Padborg, fremgår det af en redegørelse fra forbundsbanernes generalrepræsentant i København Winfried Zirpel, som understreger, at der regnes med en styrkelse af Fugleflugtslinien.

Som led i en rationalisering inden for det danske skolevæsen i Sydslesvig nedlægges de hidtidige danske skoler i Arnæs og Agrtrup. Det samlede antal danske skoler reduceres dermed til 54. Vesttysklands mindste købstad Arnæs har derefter hverken en tysk eller en dansk skole.

10. juli: Også i tysk presse refereres til den i dansk presse rejste kritik af ministerpræsident Gerhard Stoltenbergs tale ved grundstensnedlæggelsen til Hedebymuseet, hvor han i sin tale undgik at berøre Hedeby danske fortid.

Flensborg bys magistrat vil indhente nærmere oplysninger i Bonn og København om planerne vedrørende en Femernbæltbro.

Selv efter at der er opnået en aftale mellem forbundet og landet om finansiering af den tekniske højskoles udbygning i Flensborg, siger kulturministeriet i Kiel, at der fortsat må sættes spørgsmålstejn ved den videre planlægning.

4,8 mill. DM. vil af særlige midler for Zonenrand-områder blive stillet til rådighed for Slesvig-Holsten, heraf alene 400.000 DM. til Flensborg by og 1 mill. til landkredsen Slesvig-Flensborg, oplyses det af ministeriet for indre tyske anliggender i Bonn.

13. juli: I en omtale af vikingespillene i Jels skriver Flensborg Avis om muligheden af at opføre vikingespil i Hedeby med danske sydslesvigere.

16. juli: Med en bevilling til bevarelse af kanalpakhuset i Tønning skulle alle de tre

gamle kanalpakhuse i Holtenu, Rendsborg og Tønning være sikret.

20. juli: Der foreligger nu detaljerede forslag til bevarelse af hele Danevirkevolden i en længde af 26 km. Området skal gøres mere attraktivt for turister gennem anlæg af vandrestier og parkeringspladser, ligesom visse voldafsnit skal genopføres. Hele arbejdet vil koste 6-7 mill. kr.

Det er 60 år siden det danske biblioteksarbejde i Sydslesvig blev samlet i Flensborg-hus bogsamling, der fra 1959 blev overført til Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

22. juli: Landdagsmand Karl Otto Meyer advarer i en udtalelse imod en yderligere reduktion af forbundsbanernes anlæg i Flensborg og dermed følgende nedskæring af antallet af arbejdspladser.

Med en række genoptrykte artikler mindes Flensborg Avis, at det er 75 år siden redaktør Jens Jessen døde kun 52 år gammel.

25. juli: Ved højtideligheder både på den gamle kirkegård i Flensborg, i Slesvig og ved Istedløven i Tøjhusgården i København mindes man Istedslaget for 131 år siden.

Grænselandet bør have en tosprogethedskonsulent og et dokumentationscenter for tosprogethedspædagogik, mener professor, dr. phil. Bent Søndergaard. I den slesvigske samling på Dansk Centralbibliotek i Flensborg er en grundstamme til et sådant dokumentationscenter.

29. juli: Dansk-tysk Forum vil på sit næste møde i Flensborg tage spørgsmålet om broforbindelser enten over Storebælt eller Østersøen op til drøftelse.

Mens den nye kog ud for Højer forlængst er navngivet Margrethe-kogen, volder det større besvær på tysk side at finde et passende navn til kogen nord for Silddæmningen op til den danske grænse. Det foreslås,

at navnet på den i 1615 oversvømmede landsby Rickelsbüll passende kunne give navn til kogen.

30. juli: Ifølge statistiske efterretninger fra Kiel steg landet Slesvig-Holstens indbyggertal i 1980 med 11.300 til 2,61 mill. Mens de fire kredsfræ byer Kiel, Flensborg, Lybæk og Neumünster har nedadgående indbyggertal, noteres en stigning i alle 11 landkredse, stærkest i Pinneberg og Stormarn.

NORD FOR GRÆNSEN

9. juli: Mens forældre til børn i den tyske børnehave i Præstegade i Haderslev må indstille sig på en fordobling af forældrebetalingen efter gennemførelse af en gennemsnitsbetaling i samtlige daginstitutioner i Haderslev, kan forældre i Tinglev takket være den fungerende borgmester Harald Søndergaard glæde sig over, at en stigning foreløbig er bortfaldet.

16. juli: Efter at Løgumbjerg tyske børnehaver ikke længere af Løgumkloster kommune kan anerkendes som tilskudsberettiget, søges børnehaven nu videreført som »international« børnehaver for ikke at vække anstød hverken i danske eller tyske kredse. Inden lukningen kom henvend halvdelen af børnehavens børn fra danske hjem.

18. juli: Forfatteren Siegfried Lenz siger i en samtale med Der Nordschleswiger, at havde han kendt tendensen i tidsskriftet Slesvigland, ville han ikke have offentliggjort sin artikel om grænseerfaringer i bladet.

21. juli: Politiet i Padborg er foruroliget over den stigende strøm af grænseoverløbere specielt af gæstearbejdere fra Vesttyskland.

Refugiet i Løgumkloster fik i anledning af 20-årsdagen for refugiets oprettelse 50.000 kr. fra Kreditforeningen Danmark og et til-

svarende beløb fra Jyllands Kreditforening.

Haderslev arrest holdt »åbent hus« efter overstået ombygning. Mellem 1500 og 2000 benyttede lejligheden til at kigge ind bag tremmerne.

23. juli: Den planlagte internationale børnehaver i Nr. Løgum må opgives, da der kun er tilmeldt 6 børn.

I anledning af den forestående 100-årsdag for Hans Andersen Krügers død har Bevtoft menighedsråd gennemført en omfattende istandsættelse af den sønderjyske førers grav.

For ialt 31 mill. kr. kan forlængelsen af Sønderborgvejen ud til motorvejen gennemføres i 1982–83.

26. juli: Jydske Tidende skriver i en leder om sommerens trafikchaos ved den sønderjyske motorvejs udmunding: Der tales så meget om beskæftigelsesmangel og om nødvendigheden af at tænke utraditionelt. Alligevel bliver både politikere og teknikere ved med at tænke traditionelt og nøjes med at tale i særdeles abstrakte vendinger om jobskabelsesordninger og jobtilbud. Hvorfor dog ikke gå mere direkte til værks med løsningen af et så jordnært problem som den sønderjyske motorvej?

Der blev i week-enden konstateret en 13 km lang bilkø på strækningen mellem Skovby og Christiansfeld.

29. juni: Gennem det sidste tiår er Sønderborg kommunes indbyggertal faldet med 1741 og efter i 1977 at være nået op over 29.000 med udsigt til snart at nå 30.000 er tallet siden faldet til 27.904 indbyggere.

31. juli: Med 18.278 biler daglig over den gamle Alssund-bro i Sønderborg har denne strækning på årsbasis den største trafiktheden i Sønderjylland. Mens trafiktheden på landsplan er faldet med 5,5 pct., er den på Rømødæmningen steget med ca. 2 pct. på årsbasis og i juli måned alene med 6,6 pct.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

Jydernes egen kreditforening...

**JYLLANDS
KREDITFORENING**

6100 HADERSLEV: Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
6950 RINGKØBING: Hørningvej 3
Tlf. (07) 52 91 11
5800 VIBORG: Sct. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 52 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (08) 12 38 77
8250 ARHUS-VIBY J: Borgvold 16
Tlf. (05) 14 88 00

CHECK KONTO

De har hørt om det penge-
løse samfund... det er noget
med checks... det er noget
nemt... noget der holder
orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK
- den sønderjyske bank

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, atletik og
svømning.

Sommerkursus for kvinder og
mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd
3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens

Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV

TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet

for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

Grønsejlandets liv
Grønsejlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

Sønderjysk Manedsskrifts redaktionsadresse:
H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.
Ekspeditionens adresse
Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Abenrå.
Tlf. (04) 62 46 83, Giro 504 26 82.
Redaktorenes adresser:
Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.
tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

HØJST ANTIK
v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:
Søndergade 24, 6270 Tønder.
Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.
Postadresse: DK 6254 Øster Højst.
Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSSKOLE
Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar-februar, 3 måneder marts-maj, 5 måneder januar-maj.

Korte kursus juni-november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag-fredag kl. 10.30-13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 • VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmingsen

Vi skaffer penge til huse.

XD

Kreditforeningen Danmark

Storegade 31¹, Postbox 103,
6200 Abenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland